

Η ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΟΠΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΙΣ ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΑΥΤΗΣ ΒΙΒΛΙΑ

ΥΠΟ
ESAM SAMI SAID

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οί Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ὑπερασπισταὶ τῆς πίστεως, ὅτε εἶδον τὸν κίνδυνον νὰ παραπλανηθοῦν οἱ πιστοὶ μὲ διδασκαλίαι, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ξέναι πρὸς αὐτὴν τῆς Ἐκκλησίας, συνεκάλεσαν τὴν Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τὸ ἔτος 451 μ.Χ. μὲ ἀντικείμενον τὰς διαφορετικὰς τοποθετήσεις εἰς τὸ θέμα τῆς Χριστολογίας.

Σκοπὸς τῶν Ἁγίων Πατέρων διὰ τῆς Συνόδου ταύτης δὲν ἦτο νὰ φιλοσοφήσουν ἢ νὰ κατηγορήσουν ἄλλα μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ νὰ διατυπώσουν τὸ Χριστολογικὸν δόγμα βάσει τῶν πηγῶν τῆς πίστεως διὰ νὰ ἐπισημανθῇ ἡ ἐσφαλμένη διδασκαλία.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ἐπῆλθεν ὁ χωρισμός. Οὕτως ἡ Σύνοδος τῆς Χαλκηδόνος ἀπετέλεσε ἓνα ἱστορικὸν σταθμὸν ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ θέματος, τοῦ ἀφορῶντος γενικῶς εἰς τὸ σχίσμα ἐντὸς τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ἡ Ἐκκλησία ταλαιπωρεῖται ἐκ τοῦ χωρισμοῦ αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ κύριον μὲν λόγον ὀφείλεται εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐντονον ἀντιπαράθεσιν τῶν Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀλεξανδρείας.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐνότητος τῆς μᾶς Ἁγίας Ἀποστολικῆς καὶ Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ὑπῆρξεν εἰρήνη καὶ ἀγάπη ἐν αὐτῇ, οἱ δὲ πιστοὶ εἶχον κοινὴν συνείδησιν, ὅτι ἀπετέλουν μέλη μᾶς Ἁγίας Οἰκογενείας, τῆς ὁποίας ἰδρυτῆς καὶ κεφαλῇ ἦτο ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς.

Ἐὰν ἀνατρέξωμεν εἰς τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, τὸν Μ. Ἀθανάσιον, τὸν Ἅγιον Κύριλλον, τὸν Ἅγιον Ἀμβρόσιον, τὸν Μ. Βασίλειον, τὸν Ἱ. Χρυσόστομον καὶ ἄλλους, θὰ ἴδωμεν εἰς τὰ κείμενά των σαφῶς νὰ ἐκφράζεται ἡ ἐνότης αὕτη.

Ἡ πολυπόθητος αὕτη ἐνότις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ὕστερα ἀπὸ δέκα πέντε αἰῶνας χωρισμοῦ, ἀποτελεῖ ἐσχάτως ἀντικείμενον ἐνδιαφέροντος καὶ προσοχῆς καὶ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, Χαλκηδονίων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων. Οὕτω, κατὰ τὰς Πανορθόδοξους Διασκέψεις ἐν Ἁγίῳ Ὁρει τοῦ ἔτους 1930, ἐν Ρόδῳ 1961, ἐν Βελιγραδίῳ 1966, ἐν Γενεύῃ 1968 καὶ εἰς ἄλλας Διορθόδοξους συναντήσεις, διεπιστώθη ὅτι αἱ Χαλκηδόνιοι καὶ Ἀντιχαλκηδόνιοι Ἐκκλησίαι ἐπιθυμοῦν διακαῶς τὴν μεταξύ τῶν ἔνωσιν.

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἤδη, καταβάλλονται πολλαὶ προσπάθειαι πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐνότιος ταύτης. Διὰ τὴν πραγματοποίησίν της ἀπαιτεῖται ὄχι μόνον ἀγάπη ἐν Χριστῷ, ἀλλὰ καὶ πληρύτερα ἀμοιβαία γνώσις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, εἰς ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὰς διαφορὰς καὶ εἰς τὰς ὁμοιότητας αὐτῶν.

Διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ διαλόγου, τοῦ ἀποσκοποῦντος εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, εἶναι ἀπαραίτητον, ὅπως ἴδουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος χριστολογικαὶ μελέται.

Εἰς τὴν παρούσαν ἐργασίαν, προτιθέμεθα νὰ μελετήσωμεν τὸ κεφάλαιον τῆς Χριστολογίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λειτουργικῶν κειμένων τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὰ λειτουργικὰ ταῦτα κείμενα ἐκφράζεται, πιστεύομεν, τὸ φρόνημα τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας.

Ἔως σήμερον, ἐξ ὅσων γνωρίζομεν, οὐδὲν ἔχει ἐξετασθῆ τὸ θέμα τοῦτο, ἀλλ' οὔτε προέκυψε τοιοῦτον θέμα, λόγῳ δυσμενῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν, καὶ λόγῳ ἀγνοίας τῆς Κοπτικῆς, Ἀραβικῆς καὶ Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐξ ἑκατέρας τῶν πλευρῶν.

Μὲ τὴν σκέψιν αὐτὴν, ὠδηγήθημεν εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς παρουσίας ἐργασίας, σκοπὸς τῆς ὁποίας εἶναι ὅπως καταδειχθῆ, κατὰ τὴν ἰδικὴν μας, τῶν Κοπτῶν, ἀντίληψιν, ἢ Ὁρθόδοξος πίστις τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας, αἱ θέσεις καὶ αἱ διατυπώσεις αὐτῆς εἰς τὸ θέμα τῆς Χριστολογίας βάσει τῶν κειμένων τῶν τριῶν θείων λειτουργιῶν: τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου καὶ τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν λειτουργικῶν αὐτῆς κειμένων, τοῦ ἐτήσιου ὑμολογικοῦ κύκλου, τῶν Θεοδοκίων καὶ τοῦ δοξαστικοῦ, τοῦ βιβλίου τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Πάσχα, τοῦ Συναξαρίου, τοῦ Ἀντιφωναρίου καὶ τοῦ Ψαλτηρίου, τὰ ὅποια χρησιμοποιοῦνται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ὑπ' αὐτῆς, ὡς καὶ τῶν ὑπὸ τῶν Ποιμένων τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας ἐρμηνειῶν αὐτῶν, διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὴν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἐπὶ τοῦ λεπτοῦ θέματος τῆς Χριστολογίας.

Πρὸς τοῦτο, χρησιμοποιοῦμεν ὡς κυρίαν πηγὴν διὰ τὴν συγγραφὴν ταύτην, συγγράμματα Κοπτῶν κυρίως συγγραφέων.

Περαίνων τὸν σύντομον τοῦτον πρόλογον, ἐπιθυμῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς νὰ ἐκφράσω τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν σεβαστόν

μου καθηγητὴν κ. Κ. Σκουτέρην, εἰσηγητὴν τῆς διατριβῆς, διὰ τὰς πολυτίμους συμβουλὰς καὶ τὰς χρησίμους παρατηρήσεις του, καθὼς καὶ διὰ τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον του κατὰ τὴν πορείαν τῆς συγγραφῆς αὐτῆς. Εὐχαριστῶ ὡσαύτως καὶ τοὺς σεβαστοὺς καθηγητὰς μου κ.κ. Νικ. Μητσόπουλον καὶ Βασ. Γιαννόπουλον διὰ τὰς εὐστόχους ὑποδείξεις των καὶ τὴν ἠθικὴν πρὸς ἐμὲ συμπαράστασιν καὶ ἐνθάρρυνσιν. Αἰσθάνομαι ἐπίσης τὴν ἀνάγκην νὰ εὐχαριστήσω θερμῶς τὸν Καθηγητὴν κ. Ἄθαν. Ἀρβανίτην, διὰ τὴν πολυτίμον συνεισφοράν του κατὰ τὴν σύνταξιν καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς παρούσης διατριβῆς καὶ τὸ συνάδελφον κ. Γ. Κανάκην διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐκδόσεως. Τέλος δὲ εὐχαριστῶ πάντας ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ποικιλοτρόπως συνέβαλον εἰς τὴν καλλιτέραν ἐμφάνισιν τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. ΚΟΠΤΑΙ

Οἱ Κόπται εἶναι ὁ λαὸς τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου, ἄμεσοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων, διατηροῦντες διὰ μέσου τῶν αἰώνων ὅλα τὰ εἰδοποιὰ σωματικὰ καὶ πνευματικὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν.

Ἀνήκουν εἰς τὴν φυλὴν τοῦ ἀποκαλουμένου «σοφοῦ ἀνθρώπου» (*Man of the old way*), ἐκ τῆς ὁποίας προέρχονται οἱ παλαιότεροι ἀνθρώπινοι σκελετοί, οἱ ὅποιοι ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἀφρικήν.

Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι κατῴκουν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νεῖλου ἀπὸ τὸ 8.000 π.Χ. καὶ εἶχον ἰδικὴν τῶν γλώσσων¹ καὶ γραφὴν. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν εὗρισκοντο εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς², ἤκουσαν ὁμοῦ μὲ τὰ ἄλλα ἔθνη τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου καὶ μετὰ μεγίστης χαρᾶς, ὅπως περιγράφει ὁ συγγραφεὺς τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, Εὐαγγελιστῆς Λουκᾶς, ἐπίστευσαν εἰς τὸν Χριστόν, ἐβαπτίσθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὰ πρῶτα μέλη τῆς Ἐκκλησίας του εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Ἰδρυτὴς ὁμως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Αἰγύπτου θεωρεῖται ὁ Εὐαγγελιστῆς Μάρκος³, ὁ ὁποῖος ἐκήρυξεν ἐκεῖ τὸν Χριστιανισμόν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ρωμαίου Αὐτοκράτορος Κλαυδίου (41-54 μ.Χ.). Οὗτος, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἴδρυσεν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Αἰγύπτου, ἔγινε ὁ πρῶτος Πατριάρχης τῆς⁴ καὶ ἐσφράγισεν τὴν διακονίαν του διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ αὐτοῦ θανάτου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.

1. Minassah Yuhanna, *Ἡ ἱστορία τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας*, Κάιρον 1983, σ. 552.

2. Πράξεις 2,10 ἐξ.

3. Soulaïman Nisim, *Ἡ ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Αἴγυπτον*, Κάιρον 1973, σ. 16.

4. Al-anba Isidoros, *Ἡ ἐγκυκλοπαιδεία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας*, Κάιρον³ 1990, τ. Α', σ. 89.

Οἱ πιστοὶ τῆς νέας θρησκείας, οἱ Κόπται, οἱ ὁποῖοι ἐδίδαξαν τὸν ἕνα καὶ μοναδικὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς ἀγάπης εἰς ἕνα κόσμον εἰδωλολατρικόν, ἐθεωρήθησαν ἐπικίνδunami ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Οὗτοι ἤρχισαν ἀπηνεῖς διωγμοὺς ἐναντίον των, οἱ ὁποῖοι ἐκράτησαν τρεῖς ὀλοκλήρους αἰῶνας⁵.

1. Ὀνομασία.

Περὶ τῆς προελεύσεως τῆς ὀνομασίας Κόπτης⁶ διετυπώθησαν πολλαὶ ἀπόψεις. Τὸ πιθανότερον ὅμως εἶναι, ὅτι παράγεται ἀπὸ τὸν Ἀραβικὸν τύπον τῆς λέξεως *Kibt*. Ἡ λέξις αὕτη εἰς τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν εἶναι παραφθορὰ τῆς ἑλληνικῆς «Αἰγύπτιος».

Συγκεκριμένα εἰς τὴν λέξιν αὕτην ἀφαιρεῖται ἡ ἀρχικὴ συλλαβὴ «αι» καὶ ἡ κατάληξις «ος» καὶ ἀπομένει τὸ «Γύπτι» (*Kibt*). Ἡ ὀνομασία «Αἰγύπτιος» προέρχεται ἀπὸ τὴν ἱερογλυφικὴν λέξιν *Hakaptah*, δηλαδή, «ἡ οἰκία τοῦ πνεύματος τοῦ Ptam», τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον εἶχον λατρεύσει οἱ κάτοικοι τῆς ἀρχαίας πρωτεύουσος τῆς Αἰγύπτου τῆς Μέμφιδος, καὶ ἐξ αὐτῆς κατ' ἐπέκτασιν ὠνόμασαν οὕτω τὴν χώραν των. Βεβαίως τὸ ἀρχαῖον σημεῖον ὄνομα τῆς χώρας ἦτο *Misraim* ἐξ οὗ προήλθε καὶ τὸ ἀραβικὸν *Misr*⁷.

Ἡ ὡς ἄνω ὀνομασία ἀρχικῶς δὲν εἶχε θρησκευτικὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ ἐθνικὴν. Ἀργότερον ὅμως, ἔλαβε καὶ θρησκευτικὴν διὰ τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς Αἰγύπτου, λόγῳ τῆς κατακτήσεώς των ὑπὸ τῶν Ἀράβων, διότι ὅλοι ἦσαν χριστιανοί⁸.

Ὅπως προανεφέρθη οἱ Κόπται ἦσαν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων καὶ ἡ κοπιτικὴ γλῶσσα παρουσιάζει ἐμφανὴ ὁμοιότητα πρὸς τὴν γλῶσσαν τῆς ἱερογλυφικῆς γραφῆς.

2. Τόπος δράσεως καὶ ἱστορικὴ φυσιογνωμία.

Κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα π.Χ. ἄρχεται ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ Αἰγυπτίων καὶ Ἑλλήνων. Ὁ Φαραὼ Amasis (569-525 π.Χ.) συνήψε ἐμπορικὰς

5. Iris Habib al-Marsy, *Ἡ ἱστορία τῆς Κοπιτικῆς Ἐκκλησίας, (ἀπὸ 435-948 μ.Χ.)*, Κάιρον 1968, σσ. 91-138.

6. Κόπτης σημαίνει Αἰγύπτιος καὶ ὄχι αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἀπεκόπη ἐκ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή ὁ αἰρετικὸς, ὅπως πολλοὶ νομίζουν.

7. Βλ. Ἄντελ Μ. Σελίμ, *Αἱ ἀντικυβερνητικαὶ θέσεις ἐν τῇ Αἰγύπτῳ κατὰ τὰ ἔτη 284-451 μ.Χ.*, διδακτορικὴ διατριβή, Ἀθήναι 1984, σσ. 70-75.

8. Βλ. Κυργίλλου Ἐλ. Ἀντώνη, *Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας καὶ οἱ Κόπται κατὰ τὴν Ἀραβικὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου*, (ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορικῆ διατριβῆ), Θεσσαλονίκη 1959, σ. 3.

σχέσεις μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἴδρυσεν δι' αὐτοὺς εἰς τὴν κάτω Αἴγυπτον τὴν πόλιν Ναύκρατιν, ἡ ὁποία ἦτο ἑλληνικὴ καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ ὡς πρὸς τοὺς κατοίκους. Δύο αἰῶνας ἀργότερον, τὸ 332 π.Χ., ὅταν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος κατέλαβε τὴν χώραν αὐτὴν καὶ ἀνεκηρύχθη υἱὸς τοῦ Θεοῦ Ἄμμωνος, ἡ Αἴγυπτος ἐδέχθη τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διεδόθη εἰς ὅλας τὰς πόλεις αὐτῆς, κυρίως ὅμως εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν τὴν Ἀλεξανδρείαν.

Κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῶν Πτολεμαίων καὶ κατὰ τὴν ἐν συνεχείᾳ ρωμαϊκῆν περίοδον ἤρχισαν νὰ ἐμφανίζωνται σημεῖα ἐθνικῆς ἀφυπνίσεως. Εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν, ἀπὸ τὸν Α' μ.Χ. αἰῶνα, ὁ Χριστιανισμὸς διεδόθη ταχέως μεταξὺ τῶν Κοπτῶν. Ἡ νέα θρησκεία διεδόθη ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις ὅπως ἡ Θηβαΐς, ἡ Ἀντινόη, ἡ Ἐρμούπολις κ.ἄ. Μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν διάδοσιν καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα τῶν Ρωμαίων.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας προσέφερε πολλὰ κατὰ τοὺς διωγμοὺς ἐναντίον τῶν πιστῶν της, ἀλλὰ πρὶν προλάβῃ νὰ στερεώσῃ τὴν νίκην της ἐπὶ τῆς εἰδωλολατρίας, ἐνεφανίσθησαν αἱ αἰρέσεις τοῦ Ἀρείου, τοῦ Μακεδονίου, τοῦ Ἀπολλιναρίου, τοῦ Νεστορίου, τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ ἰδίως τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, αἱ ὁποῖαι προξένησαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μεγάλην ταραχὰς καὶ αἱ ὁποῖαι τελικῶς ὠδήγησαν εἰς τὸν χωρισμὸν αὐτῆς κατὰ 451.

Εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ ἐπεκεντρώθη ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις εἴτε ἐντός, εἴτε ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου.

Ὁ προβληματισμὸς, αἱ ἀπόψεις καὶ αἱ θέσεις, αἱ ὁποῖαι διετυπώθησαν ἐντὸς τοῦ χριστιανικοῦ περιβάλλου ἀπὸ τοὺς πρώτους ἡδη αἰῶνας, πολλάκις ἀπέβησαν ἄκρως ἐπιζήμια διὰ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας.

Αἱ πλεῖσται τῶν αἰρέσεων ἀφοροῦσαν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἔνσαρκου Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ἀντετάχθη μετὰ σθένους εἰς αὐτὰς καὶ κατόρθωσε διὰ τῆς θείας χάριτος νὰ τὰς ἀπομακρύνῃ ἐκ τοῦ σώματος αὐτῆς.

Εἰς τὰ πρῶτα βήματα τῆς Ἐκκλησίας δύο σχολαὶ ἦσαν αὐταὶ αἱ ὁποῖαι διεμορφώθησαν οὐσιαστικῶς καὶ ἐδογματίσαν διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας. Εἰς τὴν πρῶτην ἐκυριάρχει ἐντόνως θεωρητικὸν καὶ ἐτονίζετο περισσότερον ἡ θεότης τοῦ Χριστοῦ. Ἀντιθέτως ἡ Ἀντιοχειανὴ Σχολὴ εἶχε ἀπτὴν ἱστορικὴν τοποθέτησιν, παρερμηνεύουσα ὅμως πολλάκις τὰς Γραφὰς ἀφοῦ περισσότερον ἐτόνιζε τὴν ἀνθρωπίνην πλευρὰν τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ ζημίᾳ τῆς θείας.

Οὕτως ἐκ τῶν δύο τούτων θεολογικῶν ρευμάτων ἐξεπορεύθησαν, ὅπως ἦτο ἀναμενόμενον, αἱ κυριώτεραι Χριστολογικαὶ αἰρέσεις. Ἐκ μὲν τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς προήλθεν ὁ Μονοφυσιτισμὸς μετὰ τῶν εἰδικο-

τέρων μορφῶν τοῦ Δοκητισμοῦ, τοῦ Ἀπολλιναρισμοῦ⁹ καὶ τοῦ Εὐτυχιανισμοῦ, ἐνῶ ἐκ τῆς Σχολῆς τῆς Ἀντιοχείας ἐξεπήγασεν ἡ αἵρεσις τοῦ Νεστοριανισμοῦ. Ἡ αἵρετικὴ θεωρία, τέλος, τοῦ Ἀρείου εἶχε σημαντικὰς ἐπιπτώσεις ὄχι μόνον εἰς τὸν θεολογικὸν χῶρον ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν εὐρύτερον πολιτικόν¹⁰.

3. Ἡ Αἴγυπτος ὡς κοιτὴς τοῦ μοναχισμοῦ.

Ἡ Αἴγυπτος ὑπῆρξεν ἡ πατρις τοῦ μοναχισμοῦ¹¹, ὁ ὁποῖος ἀντιπροσωπεύει μία ζῶσαν δύναμιν θρησκευτικῆς ἐπιβιώσεως καὶ πνευματικῆς

9. Ὁ μὲν πατὴρ Ἀπολλινάριος ἦταν ἀλεξανδρινῆς καταγωγῆς, ἐγκαταστάθηκε δὲ σπὴν Λαοδικαία ὅπου καὶ ἐδρασε καθὼς καὶ ὁ υἱὸς Ἀπολλινάριος ὁ γνωστότερος εἰς ἡμᾶς διὰ τὴν μονοφυσικὴν διδασκαλίαν του. (Βλ. Στυλιανοῦ Γ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία*, Ἀθήνα 1990, τ. Β', σ. 538).

10. Περί τῶν δύο αὐτῶν Θεολογικῶν Σχολῶν βλέπε: Ἀ. Θεοδώρου, *Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐλληνικῆς σκέψεως ἐπὶ τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας*, Ἀθήνα 1983.

11. Ἐκ τῆς πλουσίας βιβλιογραφίας περὶ τοῦ θέματος τοῦ μοναχικοῦ βίου βλέπε τὴν κατωτέρω κατ' ἐπιλογὴν βιβλιογραφίαν: 1. Ἀθανασίου Μεγάλου, «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου, συγγραφεὶς καὶ ἀποσταλεῖς πρὸς τοὺς εἰς τὴν ξένην μοναχούς», *Migne PG* 26, 835-976. 2. Ἰερωνύμου, «De viris illustribus», *Migne PL* 26, 87,125. 3. Σωκράτους, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία», Δ' 18, *Migne PG* 67, 4. Σωζομενοῦ, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία», Α' 13, Β' 29,31, *Migne PG* 67, 5. Παλλαδίου, «Λαυσαϊκὴ Ἱστορία», *Migne PG* 34, σσ. 25,26,27. 6. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Ὀμιλ. Ἡ εἰς Ματθαῖον», *Migne PG* 57, 89-175. 7. «Ἔργα ἀποδιδόμενα εἰς Μ. Ἀντώνιον», *Migne PG* 40, 453-1102. 8. Altaner B., *Patrologie*, σ. 233, Freiburg 1958. 9. Amerlinaus E., «Monument pour servir a l' histoire de l' Egypte chrétienne» ἐν *Annales du Musée Guimet*, 25, Paris 1894. 10. Τοῦ αὐτοῦ, «St. Antoine et les commencements du monachisme chrétien», ἐν *Revue de l' histoire des religions*, 65 (1912), σσ. 16-78. 11. Ἀρβανίτη Ἀ., «Ἀντώνιος ὁ Μέγας», ἐν *Θρησκευτικῆ καὶ Ἠθικῆ Ἑγκυκλοπαίδειᾷ*, τ. Β', Ἀθήνα 1963, σσ. 965-975. 12. Berliere D., *Les origines du monachisme et la critique moderne*. 13. Bousset N., «Apothegmata, Studien zur Geschichte des altesten Monchtums», ἐν *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, τ. 2. 14. Contzen B., *Die Regel des hl. Antonius*, Metten 1896. 15. Dictionnaire d' histoire et de Geographie Ecclesiastiques, Paris 1924, τ. Γ', σσ. 726-736. 16. Evelt, «Die verehrung des heiligens Antonius Abbas im Mittelalter», ἐν *Zeitschrift für Vaterland. Geschichte und Alterthumskunde*, τ. 33, σσ. 3-26. 17. Gass, «Zur Frage von Ursprung des Monchtums», ἐν *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, τ. 2. 18. Hertling L., *Antonius der Einsiedler*, Breslau 1929. 19. Herssi K., *Ursprung des Monchtums*, 1936. 20. Holl K., *Enthusiasmus und Bussgewalt im griech. Monchtum*, Leipzig 1898. 21. Koch H., *Quellen zur Geschichte der Askese und des Monchtums in der alten Kirche*, 1933. 22. Κωνσταντινίδου Μιχαήλ, *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου, κατ' ἀπόδοσιν εἰς τὴν ὁμιλουμένην*, Ἀλεξάνδρεια 1933. 23. *Lexicon für Theologie und Kirche*, Α', 667. 24. Λουκάκη Κ., *Μεγάλῃ συλλογῇ βίων ἁγίων*, Ἀθήνα 1889, σσ. 275-314. 25. Mayer, «Die Echtheit und Glaubwürdigkeit der dem hl. Athanasius zugeschrieben Vita Antonii», ἐν *Katholik* 1886, τ. 55,56. 26. Μπαλάνου Δημητρίου, *Πατρολογία*, Ἀθήνα 1930, σ. 276. 27. Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας*, Ἀλεξάνδρεια 1935, σ. 221 κ. ἐξ. 28. Τοῦ αὐτοῦ, «Περί τῶν

ἀναγεννήσεως τῶν χριστιανῶν Κοπτῶν¹². Οἱ πρῶτοι ἐρημίται¹³ ἐνεφανίσθησαν κατὰ τὴν περίοδον τῶν διωγμῶν καὶ εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἐγκαταβιοῦσαν εἰς τύμβους εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον. Ἡ μοναστικὴ ζωὴ κανονικῶς, χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν διωγμῶν τοῦ Δεκίου (249-251 π.Χ.), ὁ πρῶτος ὅμως μόνιμος οἰκιστὴς τῆς ἐρήμου, θεωρεῖται ὁ Παῦλος ὁ Θηβαῖος (340 μ.Χ.).

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα αὐτῆς τῆς κινήσεως τοῦ Δ' αἰῶνος¹⁴, ὑπῆρξεν ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ της. Εἰς τὸ διάστημα μιᾶς γενεᾶς, ἐκαλύφθη αὕτη ὑπὸ μοναστικῶν κοινοτήτων καὶ ἀπεμονωμένων κελλίων. Πόλεις ὀλόκληραι ὡς ἡ Ὁξύρυγχος, ἐκατοικήθησαν ὑπὸ μοναχῶν ἢ μοναχᾶς. Τὰ κατὰ μῆκος τοῦ Νείλου ἀρχαῖα τεμένη μετεβλήθησαν εἰς μονᾶς. Εἰς τὰς πλέον ἀποκρῦμους περιοχὰς καὶ εἰς τὴν ἔρημον ἐγκατεστάθησαν ἀσκηταὶ μοναχοί. Σπήλαια καὶ τάφοι ὁμοῦ ἐγιναν κατοικητήρια μοναχῶν. Ὁ ἐρημίτης φρουροῦσε τὴν ψυχὴν του διὰ τῆς διαρκοῦς ἐγρηγόρσεως, καθότι ὁ διάβολος ἦτο ὁ ἄρχων καὶ κυρίαρχος τοῦ κόσμου τούτου¹⁵.

Ὁ ἀρχαῖος μοναχισμὸς ἐκτὸς τῶν ἐρημιτῶν καὶ ἀναχωρητῶν ἠδύνατο νὰ διαιρεθῆ εἰς δύο κατηγορίας:

α) τὸν Βοχαϊρικὸν μοναχισμὸν τῆς κάτω Αἰγύπτου, ὁ ὁποῖος συνεδέετο μετὰ τῆς Νιτροῖας καὶ τῆς Σκήτεως, ἔνθα τὸ μοναχικὸν ιδεῶδες εἶναι πατριαρχικόν καὶ ὁ μοναχικὸς βίος οἰκογενειακός. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει ὁ Μ. Ἀντώνιος (356) καὶ ἡ μοναστικὴ ἀποικία τῆς Σκήτεως, ἡ ὁποία ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Μ. Μακαρίου (πρὸ τοῦ 390). Ἡ γειτονικὴ Ἀλεξάνδρεια ὑπῆρξεν ὁ λόγος τοῦ ἡγετικοῦ ρόλου, τὸν ὁποῖον διεδραμάτισαν αἱ κοινότητες τῆς περιοχῆς αὐτῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας¹⁶ καὶ

β) τὸν Σαϊδικὸν μοναχισμὸν τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, μὲ κέντρον τὴν ἔρημον τῆς Θηβαΐδος ὅπου τὸ 318 ὁ Ἅγιος Παχώμιος ἰδρυσεν τὴν Ταβεννίσίδα. Τὸ ιδεῶδες αὐτῶν τῶν κοινοτήτων ἦτο ἐκεῖνο τοῦ στρατιώτη, ὁ ὁποῖος

πηγῶν τῆς ἀρχικῆς ἱστορίας τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Μοναχισμοῦ», ἐν *Ἐκκλησιαστικῇ Φάρῳ Ἀλεξανδροῦς*, τ. Ε' (1910), σ. 276. 29. *Realencyclopädie der classischen Altertumsforschung*, τ. Β', σ. 2576. 30. Reitzenstein R., *Historia monachorum und Historia Lusiaca*, Göttingen 1916. 31. Τοῦ αὐτοῦ, *Des Athanasius Werk über das leben des Antonius*, Heidelberg 1914. 32. Skouteris K., «The Therapeutae of Philo and the Monks as Therapeutae according to Pseudo-Dionysius», *Ἀντιπελάργους*, Λευκωσία 1993, σ. 521 ἐξ. 33. Στεφανίδου Βασ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Ἀθήναι 1948, σ. 140. 34. Φραγκούλη, «Μέγας Ἀντώνιος», ἐν *Θρησκευτικῇ καὶ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ*, Ἀθήναι 1936, τ. Α', σ. 1228-1246. 35. Verger J., *Vie de St. Antoine le Grand*, 1890. 36. Weingarten, «Der Ursprung des Monchtums», ἐν *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, τ. Α'.

12. Ἀ. Ἀρβανίτη, *Ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία*, Ἀθήναι 1965, σ. 97.

13. Σωζομενοῦ, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία», *Migne PG* 67, 889 ἐξ.

14. Al-amba Mittaas, *Ἡ ὑπερβατότης τοῦ Μοναχισμοῦ*, Κάιρον 1984, σ. 136 ἐξ.

15. H. V. Worton, *Through Lands of the Bible*, London 1938, σ. 224 ἐξ.

16. Matta al-Miskin, *ἐνθ' ἄνωπ.*, σ. 311.

είναι έντεταγμένως εἰς μέγαλον καὶ ὀργανωμένον στρατὸν μὲ σαφῆ καθορισμὸν καθηκόντων καὶ σκοπῶν. Ἡ μοναστικὴ αὐτὴ περιοχὴ ἀνέδειξε ἀργότερον τὸν Ἅγιο Schenude μεταρρυθμιστὴν καὶ συγγραφέα, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἡ πλέον σημαντικὴ θεολογικὴ προσωπικότης εἰς τὴν Κοπτικὴν Ἐκκλησίαν.

Ἀπὸ τὸν Δ' αἰῶνα καὶ ἐξῆς, ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν ἦτο τεράστιος καὶ ἡ φήμη των ἐξηπλώθη εἰς τὰς γειτονικὰς χώρας τῆς Αἰγύπτου¹⁷. Ἡ Σκήτη ἐξάλλου ἀπεδείχθη ἡ ἐστία τῆς μοναστικῆς κινήσεως ἡ ὁποία ἐξηπλώθη ἐκ τῆς Αἰγύπτου εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Περιγραφή τῆς ἀρχαίας μοναστικῆς ζωῆς παρέχει ὁ Ἀμμώνιος περὶ τὸ 390 μ.Χ. Μεταξὺ τῶν προσκυνητῶν τῆς ἐρήμου ἀναφέρομεν τὸν Ἱερώνυμον (420), Ἰωάννην καὶ Κασσιανὸν (433), τὸν Παλλάδιον¹⁸ καὶ τὸν Ρουφίνον, ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη τὴν Αἴγυπτον τὸ 273 μ.Χ. καὶ ἀναφέρει ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀρσινόης εὗρηκε 10.000 μοναχοὺς καὶ ὅτι ἡ χώρα: «*τοσοῦτον ἐκυριαρχεῖτο ὑπὸ μοναχῶν ὥστε οἱ ψαλμοὶ καὶ οἱ ὕμνοι των διὰ νυκτὸς καὶ ἡμέρας μετέβαλλον ὀλόκληρον τὴν χώραν εἰς ναὸν τοῦ Θεοῦ*»¹⁹. Ἡ πλουσία λατρευτικὴ παράδοσις τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας ἔχει ἀσφαλῶς τὰς ρίζας της εἰς τὴν μακρὰν μοναχικὴν παράδοσιν.

Κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα μ.Χ. ὁ μοναχισμὸς ἐπαρουσίασε τινὰ κάμψιν. Ὅπωςδήποτε ὅμως οἱ τύποι μοναστικῆς ζωῆς, ἀπὸ τὰς συγκεντρωτικὰς μοναστικὰς κοινότητας τοῦ Ἁγίου Παχωμίου μέχρι τοὺς ἀνεξαρτήτους ἐρημίτας, ὄχι μόνον διετηρήθησαν, ἀλλὰ ἰδρῦθησαν καὶ νέαι μοναί. Κάποια ὅμως ἀπὸ τὰ παλαιὰ κέντρα ὑπέστησαν σοβαρὰς ζημίας ὑπὸ τῶν Βεδουϊνῶν καὶ τῶν Ἀράβων. Μοναχοὶ τῆς Μεγάλης Ὁάσεως ἀπήχθησαν μὲ σκοπὸν ὅπως ζητηθῶν λύτρα, ἐνῶ τὰ ἀπροσπάτευτα κέντρα τῆς Σκήτης κατεστράφησαν· οἱ δὲ μοναχοὶ διεσκορπίσθησαν ὡς πρόσφυγες εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης. Ἐν τούτοις ὁ μοναστικὸς βίος τῆς Σκήτης δὲν διεκόπη ὀλοσχερῶς²⁰.

Ἡ σημασία τῶν μοναστικῶν κοινοτήτων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μουσουλμανικῆς κυριαρχίας ὑπῆρξε τεραστία. Εἰς αὐτὰς ἐσυνκεντροῦτο ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ διωκομένου κοπτικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀπ' ὅπου ἀσκούσε πολλὰς φορὰς διοικήσιν. Ἡ μοναχικὴ ζωὴ ἀκόμη καὶ σήμερον, ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῶν ἰδιομορφιῶν, δύναται νὰ διαιρεθῆ εἰς τρεῖς ὁμάδας²¹:

α) Τὰς ὀργανωμένας κοινοβιακὰς ἀδελφότητας, αἱ ὁποῖα ἔχουν νομικὸν χαρακτῆρα καὶ διὰ τὰς ἐκτὸς τῆς μονῆς ὑποθέσεις, ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ τὸν ἡγούμενον ἢ τὸν ἐπίσκοπον, πάντοτε διὰ τινὸς οἰκονόμου.

17. *Αὐτόθι*, σσ. 218-236.

18. Παλλάδιου, «*Λαυσαϊκὴ Ἱστορία*», *Migne PG* 34, 385,1010 ἐξ.

19. Al-amba Mittaas, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 38 ἐξ.

20. Ἰωάν. Μόσχου, «*Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*», *Migne PG* 87C, 2920 ἐξ.

21. Matta al-Miskin, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σσ. 43-111.

β) τὰ κελλία, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀκριβῶς ἀντίθετα ἀπὸ τὰ προηγούμενα καὶ τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ὀνομάζωνται μοναστήρια, εἰς τὴν πραγματικότητά εἶναι ιδιόκτητοι καλύβαι. Ἄλλωστε ὁ πολιτικὸς νόμος τὰ ἐχαρακτήριζεν ὡς ἄθροισμα μοναχικῶν οἰκισμῶν. Ἰσως εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν 600 μονῶν, αἱ ὁποῖαι κατεστράφησαν τὸ 617 ὑπὸ τῶν Περσῶν, νὰ συμπεριλαμβάνωνται καὶ τινες ἐξ αὐτῶν τῶν οἰκισμῶν, οὕτως ἄλλωστε ἐξηγεῖται ὁ τόσον μεγάλος ἀριθμὸς των.

γ) Ἡ ἀνεπίσημος μοναστικὴ κοινότης, τὴν ὁποῖαν ἀπετέλει ὁ ἐρημίτης πατὴρ καὶ οἱ μαθηταὶ του, χωρὶς ὅμως αὐτοὶ νὰ ἀποτελοῦν ἓνα κοινόβιον. Οἱ δυτικοὶ λόφοι τῆς ἀρχαίας Θηβαίδος ἦσαν κατάμεστοι τοιούτων κοπτικῶν μοναστικῶν οἰκισμῶν. Ὁλη ἡ περιοχὴ ὀνομάζετο «Ἅγιος Λόφος τῆς *Jeme*». Ἐκ τῶν οἰκισμῶν αὐτῶν, ὀνομαστὸν ὑπῆρξε τὸ μοναστήριον τοῦ Ἐπιφανίου, τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη προσφάτως.

Πολλὰ μοναὶ ἐξέλεγον ἡγούμενον ἀπὸ τοὺς ἐρημίτας τοῦ Λόφου, ὁ ὁποῖος καὶ ὡς ἐπίσκοπος ἀπεσύρετο κατὰ διαστήματα εἰς τὸ ἐρημητήριον τῆς μετανοίας του διὰ νὰ μὴ διακόψῃ τὸν σύνδεσμόν του μ' αὐτὴν καὶ τὰ ἠθικὰ ὀφέλη τὰ ὁποῖα παρέχει αὐτῇ. Σήμερον ἡ μοναχικὴ ζωὴ συνεχίζεται εἰς πολλὰς μονάς, ἀπὸ τὰς ὁποῖας τέσσαρες εὐρίσκονται εἰς τὸ ὀνομαστὸν κέντρον τῆς Σκήτης. Εἶναι αἱ *Wadi Natrum* (τοῦ Ἁγίου Μακαρίου), *Der Amba Bishoi*, *Al Baramus* καὶ ἡ *Dair Assusiani*, ὅπου ὁ Curzon ἀνεκάλυψε πολῦτιμα κοπτικὰ καὶ συριακὰ χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον τοῦ Λονδίνου²². Δύο μοναὶ ἰδρῦθησαν κατὰ τὸν ἸΔ' αἰῶνα, εἰς τὴν ἀραβικὴν ἐρημον καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν, ἡ τοῦ *Der-Anba Bula* καὶ ἡ τοῦ *Der Amba Antonius* (Ἁγίου Ἀντωνίου). Ἀπὸ τὸν Μ. Ἀντώνιον²³ ἔχει ἰδρῦθῆ, εἰς τὴν Ὁασιν τῆς Φαγιούμ ἢ τοῦ *Moharrak* ἐν *Assiut* εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον²⁴, μονὴ ἡ ὁποία ἀκόμη καὶ σήμερον ἐργάζεται διὰ τὴν ἀναβίωσιν τοῦ αἰγυπτιακοῦ μοναχισμοῦ, συμφώνως πρὸς τὸ μοναστικὸν ἰδεῶδες τοῦ Παχωμίου. Τέλος, λειτουργεῖ καὶ ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου (*Dair Abus Saifain*) ἡ ὁποῖα εὐρίσκεται εἰς τὸ παλαιὸν Κάϊρον. Οἱ ἡγούμενοι τῶν μονῶν Βαράμιος (Ἁγίου Ἀντωνίου καὶ Ἁγίου Παύλου) καὶ *Morrak* εἶναι ἐπίσκοποι.

Εἰς τὰς νοτίους ὄχθας τῶν λιμνῶν τῆς Νιτρίας, ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Μακαρίου, δύνανται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τὸ σύμβολον τῆς ἱστορίας τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἰδρυσίς της ἀνάγεται εἰς τὸν Μακάριον τὸν Αἰγύπτιον, ὁ ὁποῖος ἰδρυσεν μοναστικὰς κοινότητας εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀλεξανδρινῆς θεολογίας ἢ τοῦ αἰγυπτιακοῦ μοναχισμοῦ. Αὐτὴ παρὰ τὰς

22. R. Curzon, *Visits to monasteries in the Levant*, London 1881 (1995), κεφ. 7-8.

23. Ἄ. Ἀρβανίτη, «Ἀντώνιος ὁ Μέγας», ἐν *Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ*, τ. Β', στ. 968.

24. Matta al-Miskin, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 47.

παλαιότερας ἐσωτερικὰς διαιρέσεις καὶ τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιθέσεις δὲν ἀπώλεσε τὴν δύναμιν καὶ τὴν συνέχειαν τῆς πνευματικῆς τῆς ζωῆς. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὰ διεσκορπισμένα κελλῖα συνεπτύχθησαν, καὶ διὰ λόγους ἀσφαλείας ἐκτίσθη πέριξ αὐτῶν ἕνας ὑψηλὸς τοίχος. Οὕτω μετεβλήθη ἡ κοινωνία τῶν ἐρημιτῶν εἰς κοινότητα μοναστικὴν ἢ αὐτοδύναμον, ὅπως ἀκριβῶς ἔκανε ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία μὲ τὴν αὐτοδυναμίαν καὶ τὴν αὐτάρκειαν τῆς κατώρθωσε νὰ ἐπιζήσῃ κατὰ τὴν δυσχερῆ περιόδον τῆς μουσουλμανικῆς κυριαρχίας.

4. Ἡ νηστεία, ὡς γνώρισμα τοῦ Κοπτικοῦ Μοναχισμοῦ.

Εἰσαγωγικά.

Ἡ νηστεία²⁵, θεσμοθετηθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς αὐτοτιμωρία²⁶ ἢ καταδίκη τοῦ νηστεύοντος, οὔτε ὡς ἀποστροφὴ καὶ περιφρόνησις πρὸς τὸ σῶμα ἢ τὴν παρούσαν ζωὴν. Ἡ νηστεία διὰ τὸν πιστὸν ἀποτελεῖ ἄσκησιν καὶ μέσον διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς.

Ἡ ἀληθὴς νηστεία ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῆς ζώσης πίστεως. Αὕτη ὡς προῖον τῆς πίστεως ἀποβαίνει συντελεστικὸν μέσον εἰς τὴν καινὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν, ὅπου ἐνεργεῖ ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ.

Αἱ θεσμοθετημένα παρὰ Κόπταις νηστεῖαι εἶναι:

α) Ἡ νηστεία τῶν Ἀποστόλων.

Ἡ νηστεία τῶν Ἀποστόλων εἶναι ἡ πρώτη νηστεία τὴν ὁποίαν καθιέρωσεν ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ὁποίας ἀνάγει εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἀποστόλους, οἵτινες ἐνήστευσαν ἀναμένοντες τὴν κάθοδον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἵνα ἀκολούθως πορευθοῦν διὰ τὸν Εὐαγγελισμόν τῶν ἐθνῶν²⁷, κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ νηστεία τῶν Ἀποστόλων δὲν εἶναι σταθερᾶς διαρκείας²⁸. Αὐτὸ συμβαίνει διότι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν χρόνον ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα. Ἡ διάρκειά τῆς κυμαίνεται ἀπὸ 15-46 ἡμέρας, ἀρχομένη ἀμέσως μετὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Πεντηκοστῆς. Ἡ ἐορτὴ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων εἶναι σταθερὰ καὶ ἄγεται τὴν 12ην Ἰουλίου.

25. Μποροῦμε νὰ ὀρίσωμε τὴν νηστείαν ὡς τὴν ἀποχὴν ἀπὸ κάθε τροφῆν καὶ ποτὸν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας, δηλ. ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν ἕως τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ὁ νηστεύων μπορεῖ νὰ τρώγῃ ὅλα τὰ φαγητὰ ἐκτὸς ἀπὸ σφάγια καὶ τὰ προϊόντα τους, (κρέας, αἰγᾶ, γάλα τυρὶ κ.λπ.). Βλ. Michel Mena, *Ἡ ἐπιστήμη τῆς Θεολογίας*, Κάιρον 1978, σ. 3.

26. George Khidre, *Ἡ νηστεία*, σ. 14.

27. Michael Mena, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 63.

28. Kerilos - Kerilos, *Ἡ νηστεία μας μεταξὺ παρόντος καὶ παρελθόντος*, Κάιρον 1982, σ. 96.

β) Ἡ μεγάλη νηστεία τοῦ Πάσχα.

Ἡ νηστεία τοῦ Πάσχα εἶναι ἡ μεγαλυτέρα εἰς διάρκειαν νηστεία καὶ κατέχει τὴν πρώτην θέσιν²⁹ μεταξὺ τῶν νηστειῶν τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας, διότι συνεστήθη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Θεάνθρωπον³⁰.

Ὀνομάζεται αὕτη καὶ Μεγάλη Τεσσαρακοστή καὶ διαρκεῖ πενήντα δύο ἡμέρας. Τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα παλαιότερον, ὡς τὴν κατ' ἐξοχὴν ἡμέραν χαρᾶς, ἠνοίγοντο αἱ φυλακαὶ, ἠλευθερώνοντο οἱ δούλοι καὶ γενικῶς ἐπετελοῦντο κάθε εἶδους ἀγαθαὶ πρὸς τὸν συνάνθρωπον πράξεις.

Οἱ Κανόνες τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας ὀρίζουν ὅπως, ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος ἢ διάκονος, ὁ ὁποῖος δὲν νηστεύει κατὰ τὴν περιόδον πρὸ τοῦ Πάσχα, καθαιρεῖται καὶ μόνον εἰς περίπτωσιν ἀσθενείας ἐπιτρέπεται ἡ λύσις τῆς νηστείας. Οἱ Κόπται νηστεύουν³¹ πρὸ τοῦ Πάσχα διότι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἐνήστευσε τεσσαράκοντα ἡμέρας³² καὶ διότι ὑπομνήσκει αὕτη εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν ἀγάπην³³ καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ νηστεία ἀποτελεῖ ἀποστολικὴν ἐντολήν³⁴.

Αἱ ἡμέραι τῆς νηστείας διατάσσονται ὡς ἐξῆς:

40 ἡμέραι: «αἱ ἡμέραι, καθ' ἃς ἐνήστευσεν ὁ Χριστὸς»

6 ἡμέραι: «ἡ ἑβδομάς τῶν Παθῶν»³⁵

6 ἡμέραι: «ἡ προετοιμασία»³⁶.

Κατὰ τὴν νηστείαν:

α) δὲν ἐπιτρέπεται ἡ βρώσις ἰχθύων³⁷,

β) οἱ πιστοὶ πρέπει νὰ ἀπέχουν ἀπὸ κάθε φαγητοῦ ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ ἕως τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου³⁸,

γ) κατ' αὐτὴν δὲν τελοῦνται γάμοι.

29. *Αὐτόθι*, σ. 104.

30. «Καὶ Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμὸν ἵνα ἐπακολουθήσῃτε τοῖς ἰχνεῖσιν αὐτοῦ» (Α' Πέτρου 2,21).

31. Youhanna Salama, *μν. ἔ.*, σ. 375.

32. Matta Elmiskeen, *Ἡ Ἁγία Τεσσαρακοστή*, Κάιρον 1970, σ. 85.

33. Filimon Elanda Bishoi, *Πῶς πρέπει νὰ ζήσουμε κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῶν παθῶν*, Κάιρον 1988, σ. 9.

34. Elanba Baiman, *Ἡ Μεγάλη νηστεία*, σ. 1.

35. Κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῶν Παθῶν οἱ περισσότεροι πιστοὶ δὲν τρώγουν τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ ἄρτον, ἀλάτι καὶ ὕδωρ. Κατὰ τὴν Μεγάλῃν Παρασκευὴν καὶ τὸ Σάββατον μέχρι τὴν ὥρα τῆς Ἀναστάσεως δὲν τρώγουν καθόλου.

36. Λέγεται ὅτι ἡ ἑβδομάς αὕτη ὑπενθυμίζει τὴν σωτηρίαν τῶν πιστῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, βλ. Metias Farid, *Τὰ ἀναγνώσματα καὶ ἡ τάξις τῆς Μεγάλῃς Ἑβδομάδος*, Κάιρον 1959, σ. 5.

37. Michael Mena *Ἡ ἐπιστήμη τῆς θεολογίας*, σ. 63. Ἐπίσης Youhanna Salama, *Ἡ ἐξήγησις τῶν δογματικῶν καὶ οἱ ἀκολουθητές τῆς Ἐκκλησίας*, σ. 379.

38. George Khaidre, *Ἡ Νηστεία*, σ. 9. Πρβλ. Youhanna Salama, *ἐνωθ' ἄνωτ.*, σ. 378.

γ) *Ἡ νηστεία τῶν Χριστουγέννων.*

Ἡ νηστεία τῶν Χριστουγέννων ἔχει θεσπισθῆ ἀπὸ τὴν Κοπτικὴν Ἐκκλησίαν ὡς εὐχαριστήριοις πρὸς τὸ Θεὸν διὰ τὴν σωτηρίαν, τὴν ὁποίαν προσέφεραν εἰς ἡμᾶς (Λουκ. 1,53), διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἡμῶν ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ διαβόλου καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ἐπίσης ἀποτελεῖ εἶδος προετοιμασίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ὑποδοχὴν³⁹ τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅπως εἶχε πράξει ὁ Μωϋσῆς⁴⁰, εἰς προτύπωσιν Τούτου, ὅταν παρέλαβε τὸν Νόμον.

Εἰς ἀρχαιότερους χρόνους ἢ διάρκεια⁴¹ τῆς νηστείας ἔφθανε τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας. Τὸν 10ον αἰῶνα ὁμως, ἐπὶ Πατριάρχου Ἀβραάμ, κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς δυσχεροῦς καταστάσεως οἱ πιστοὶ ἐνήστευσαν τρεῖς ἡμέρας ἐπιπλέον. Ἡ κρίσις, τῇ συνεργείᾳ τοῦ Θεοῦ, παρῆλθε καὶ ἔκτοτε αἱ τρεῖς αὐταὶ ἡμέραι προσετέθησαν εἰς τὴν νηστείαν, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἔλεους τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν χειμασθέντα λαὸν Του.

δ) *Ἡ νηστεία τῆς Παναγίας.*

Ἡ νηστεία τῆς Παναγίας διαρκεῖ 15 ἡμέρας⁴² καὶ ἔχει θεσπισθῆ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τιμὴν⁴³ τῆς Μητρὸς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Σήμερον οἱ Κόπται τηροῦν τὴν νηστείαν τῆς Παναγίας μετ' ἰδιαιτέρας εὐλαβείας καὶ θέρμης⁴⁴. Οἱ περισσότεροι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν δὲν τρώγουν εἰ μὴ μόνον ἄρτον καὶ ἄλας, ἢ δὲ ἡμέρα τῆς ἑορτῆς ἐορτάζεται εὐφροσύνως καὶ πανηγυρικῶς.

ε) *Ἡ νηστεία τοῦ Ἰωῶ.*

Ἡ νηστεία τοῦ Ἰωῶ διαρκεῖ τρεῖς ἡμέρας⁴⁵. Καθιερώθη δὲ εἰς ἀνάμνησιν τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ τῆς Νινευῖ, ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ⁴⁶. Αὕτη ὑπενθυμίζει εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν ἀγάπην καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ πρὸς ἅπαντας τοὺς μετανοοῦντας. Κατ' αὐτὴν οἱ νηστεύοντες τρώγουν μόνον ἄρτον.

στ) *Αἱ ἑβδομαδιαῖαι νηστεαὶ τῆς Τετάρτης καὶ τῆς Παρασκευῆς.*

Ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία τηρεῖ τὰς νηστείας⁴⁷ τῆς Τετάρτης καὶ τῆς Παρασκευῆς, ὡς ἡμέρας τῆς προδοσίας καὶ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ ἀντιστοιχῶς.

39. Matta Elmiskeen, *Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ*, σ. 42. Ἐπίσης Kaniset Elazra, Fagalah, *Ἦταν ὁ λόγος*, Κάιρον 1981, σ. 30.

40. Elanba Iouannis, *Τὸ ἅγιο βιβλίον καὶ ὁ Ἅγιος Χριστός*, Κάιρον 1967, σ. 96.

41. Kerilos Kerilos, *μν. ἔ.*, σ. 124.

42. Youhanna Salama, *μν. ἔ.*, σ. 390.

43. Filimon Elanda Bishoi, *Ἡ Παναγία τῆς Ζαϊτούν*, σ. 146.

44. Bait Eltakris Heiwan, *Ἡ ἁγία Μαρία Παρθένος*, Κάιρον 1982, σ. 52.

45. Kerilas Kerilos, *μν. ἔ.*, σ. 169.

46. Michael Mena, *ἔνθ' ἀνωτ.*, σ. 65.

47. *Αὐτόθι*, σ. 3.

Ἡ νηστεία αὕτη δὲν τηρεῖται ὅταν ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων ἢ τῶν Θεοφανείων συμπέπτῃ μὲ τὰς ἡμέρας αὐτάς.

Ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία ὡς ἀφετηρίαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡμερολογίου τῆς ἔχει τοὺς χρόνους τῆς ἡγεμονίας τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ (284-311 μ.Χ.)⁴⁸ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτου καθώρισεν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀναγνώσματα κατὰ τὴν Λειτουργίαν, τὰς νηστείας καὶ τὰς ἑορτάς τῆς.

5. Οἱ Κόπται εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους⁴⁹, ὅπως ἄλλωστε καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ τῆς Αἰγύπτου ἀντανακλᾷ τὰ ἐθνικὰ ρεύματα καὶ τὰς τάσεις τῆς χώρας. Εἰς τὸν αἰῶνα μας κυρίως ἡ ἐπίδρασις τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ἐθνικισμοῦ κυριαρχεῖ εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα. Τὸ 1922 ἐξησφαλίσθη ἡ ἐσωτερικὴ αὐτονομία τῆς Αἰγύπτου, τὸ 1947 ἀπεχώρησαν τὰ βρετανικὰ στρατεύματα, ἐνῶ τὸ 1956 ἐθνικοποιήθη, μετὰ ἀπὸ πολεμικὴν σύρραξιν, ἡ διῶρυξ τοῦ Σουέζ. Εἰς μίαν χώραν, ἡ ὁποία διὰ μακρὸν χρονικὸν διάστημα ὑπῆρξε ἕνα ἐκ τῶν μεγάλων κέντρων τοῦ Ἰσλάμ⁵⁰, ὁ ἐθνικισμὸς ἔλαβε μουσουλμανικὸν χαρακτήρα, πρῶγμα τὸ ὁποῖον ἐπεβάρυνε τὴν θέσιν τῶν Κοπτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀναμφισβητήτως δύνανται νὰ ἰσχυρίζωνται ὅτι εἶναι περισσότερον παντὸς ἄλλου Αἰγύπτιοι⁵¹. Οἱ Κόπται, ὅπως καὶ κάθε ἄλλη θρησκευτικὴ μειονότης, ὡς μέσον ἀντιδράσεως καὶ ἐπιβιώσεως ἔχουν στρέψει τὴν φροντίδα των εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν τέκνων των περισσότερον ἀπὸ τὸν λοιπὸν πληθυσμὸν, ἐπιτυγχάνοντες οὕτως νὰ εὐδοκίμουν εἰς τὸν τομέα τοῦ ἐμπορίου, νὰ καταλαμβάνουν διοικητικὰς θέσεις καὶ νὰ ἀντιπροσωπεύωνται εἰς τὸ σημερινὸν καθεστῶς, μὲ μεγάλας ἀναλογίας ἀντιπροσώπων⁵² εἰς τὸ αἰγυπτιακὸν κοινοβούλιον. Οὕτως, εἰς τὴν κοινοβουλευτικὴν ἀντιπροσωπείαν, ἡ ὁποία ἀπεστάλη εἰς Λονδίνον, ἐν ἔτει 1930, διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς χώρας, δύο ἦσαν μουσουλμάνοι καὶ δύο Κόπται.

Τὸ σημερινὸν πρόβλημα διὰ τοὺς Κόπτας εἶναι ἡ πρόκλησις ποῦ δημιουργεῖται κυρίως ἐκ τοῦ συναγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν συγχρόνων ἐθνικῶν προγραμμάτων καὶ τῶν ἀρχαίων μουσουλμανικῶν παραδόσεων⁵³. Οὕτω τὰ ὑπὸ τὸν Κόπτην Πατριάρχην δικαστήρια τοῦ Ἐθνικοῦ Κοπτικοῦ Συμβουλίου, τὰ ὁποῖα ἐξεδικάζον προσωπικὰς καὶ ἄλλας ὑποθέσεις οἰκογενειακοῦ δικαίου καὶ διεμῶρφωσαν χριστιανικὰ δικαστικὰ συστήματα, μὲ

48. Soulaïman Nisim, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 13.

49. Ἀ. Ἀρβανίτη, *Ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία*, Ἀθήνα 1965, σ. 76.

50. A. King. *The Rites of Eastern Christendom*, Rome 1947, σ. 346.

51. W. H. Worrell, *A short Account of the Copts*, Ann Arbor 1945, σσ. 45-47.

52. M. S. Bates, *Religious Liberty. An Inquiry*, New York 1945, σσ. 11-12, 522.

53. Ἀντελ Μ. Σελίμ, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σσ. 72-81.

βάσιν τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας, κινδυνεύουν νὰ καταργηθῶσιν ἢ νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν κρατικὴν δικαστικὴν δικαιοδοσίαν⁵⁴.

Τοῦτο ὅμως θὰ δημιουργήσῃ προβλήματα ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι τὰ κρατικὰ δικαστήρια διέπονται ἀπὸ τὸ μουσουλμανικὸν δίκαιον. Ἡ σχέσηις ἀραβικοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ εἶναι τόσον εὐαίσθητον ζήτημα σήμερον εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅσον ἐν σὺδεμιᾷ ἄλλῃ περιόδῳ. Ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία διατηρεῖ τὸν αἰγυπτιακὸν χαρακτήρα της καὶ δημιουργεῖ σχέσεις μὲ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ διαδραματίσῃ σημαντικὸν ρόλον καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῆς παγκοσμίου ἐκκλησιαστικῆς οἰκογενείας. Ἦδη μετέχει εἰς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τὸ Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν Μέσης Ἀνατολῆς καθὼς καὶ εἰς τὴν Ἐταιρείαν Ἐνότητος εἰς Κάϊρον.

Βασικὴ ἰκανότης τῶν Κοπτῶν εἶναι ἡ δύναμις ἐπιβιώσεως, καὶ ἡ ἐπιτευξίς σχετικῆς οικονομικῆς εὐεξίας, παρὰ τοὺς ὑφισταμένους πάντοτε διωγμούς. Οἱ διωγμοὶ ἐσφουρηλάτησαν τὴν ἀντίδρασιν καὶ τὸν ἀγῶνα τους πρὸς ἐπιβίωσιν⁵⁵. Ἡ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἴδρυσις τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ ἡ δημιουργία τοῦ Κοπτικοῦ Μουσείου εἶναι δείγματα τῆς αὐτοσυνειδησίας καὶ τῆς εὐσταθείας τῶν Κοπτῶν.

Σήμερον οἱ Κόπται εἶναι ἀστικὸς πληθυσμὸς, εἰς τὴν πλειονότητά των ὅμως ζοῦν, ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μεσαίωνος, εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον, εἰς πόλεις *Gauou, Asjust, Girga Minja* καὶ *Oena*, ὅπου εὐρίσκονται καὶ αἱ ἐπισκοπικαὶ αὐτῶν ἑδραὶ. Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς των εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπολογίζεται εἰς 11.000.000 περίπου.

B. ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΠΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

1. Γενικά τινα.

Τὸ μυστήριον, εἰς τὴν γλώσσαν τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μία ἱερὰ πράξις, διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνομεν τὴν θεῖαν Χάριν, ἣτις εἶναι μὲν ἀόρατος, παρέχεται ὅμως ὑπὸ τινα ὄρατὰ ὑλικά στοιχεῖα⁵⁶. Διὰ τῶν μυστηρίων ἡ Ἐκκλησία ἀναγεννᾷ καὶ ἐνισχύει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν διὰ τῆς μεταδιδομένης δι' αὐτῶν θείας Χάριτος⁵⁷.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ χρησιμοποιούμενα εἰς τὰ μυστήρια ὑλικά στοιχεῖα δὲν ἔχουν καθ' ἑαυτὰ καὶ πρὸ τοῦ ἁγιασμοῦ των τὴν δύναμιν νὰ ἐνεργήσουν πρὸς ἁγιασμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν

54. *Αὐτόθι*, σσ. 92-98.

55. *Kirchliches Jahrbuch, für die Evang. Kirche in Deutschland*, 1962, σ. 338.

56. *Habib Gergis, Τὰ ἐπὶ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας*, Κάϊρον 1950, σ. 9.

57. *Matta Elmiskeen, Οἱ χριστιανικὲς ἀρετὲς εἰς τὸ Εὐαγγέλιον*, Κάϊρον 1970, σσ. 19-37.

ἐνεργεῖ ἡ δύναμις⁵⁸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπως συνέβη μὲ τὸ χῶμα, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησε ὁ Χριστὸς διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὸν τυφλόν⁵⁹, ὅπου τὸ ὑλικὸν αὐτὸ στοιχεῖο ἀπετέλεσε μόνον τὸ μέσον τῆς θεραπείας. Οὕτω τὰ μυστήρια ἀποτελοῦν τὰς ἐκκλησιαστικὰς πράξεις διὰ τῶν ὁποίων παρέχεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ θεία χάρις διὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁶⁰, καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται ἡ σωτηρία του καὶ ἡ κοινωνία του μετὰ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ⁶¹.

α) Ἡ τέλεις τοῦ μυστηρίου.

Τὰ μυστήρια τελοῦνται μόνον ὑπὸ τῶν κληρικῶν⁶², ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων καὶ ὁ τελῶν αὐτά, πρέπει νὰ εἶναι ἱερουργὸς τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ ἔγκυρον τῶν μυστηρίων, δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀγιότητα ἢ μὴ τοῦ κληρικοῦ⁶³, διότι οὗτος λειτουργεῖ ὡς τὸ ὄργανον μόνον, μέσῳ τοῦ ὁποίου θὰ σηκώσῃ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐντὸς τοῦ πιστοῦ.

Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ δὲν ἐμποδίζεται νὰ ἐνεργήσῃ ἐξ αἰτίας τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν τοῦ τελούντος τὸ μυστήριον. Κατὰ τὸν Ἄπ. Παῦλον «οὔτε ὁ φυτεύων ἐστίν τι οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός» (Α' Κορινθ. 3,7).

β) Ὁ ἀριθμὸς τῶν μυστηρίων.

Εἰς τὴν Κοπτικὴν Ἐκκλησίαν τὰ μυστήρια εἶναι ἐπτὰ⁶⁴: Τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρίσμα, ἡ Θεία Εὐχαριστία, ἡ Ἱερωσύνη, ὁ Γάμος, ἡ Μετάνοια καὶ τὸ Εὐχέλαιον.

Τὰ μυστήρια ταῦτα ἀποτελοῦν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν ζωσαν σχέσιν τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦ Βαπτίσματος ὁ ἄνθρωπος ἀναγεννᾶται πνευματικῶς, ὅπως ἀκριβῶς γεννᾶται σωματικῶς ἐκ τῆς μητρὸς του. Τὸ ἄρτι βαπτισθὲν βρέφος χρειάζεται δύναμιν, ἡ ὁποία τοῦ παρέχεται διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ Χρίσματος. Ἡ ἀνάγκη διὰ πνευματικὴν τροφήν καὶ αὔξησιν, ὅπως καὶ δι' ὀργανικὴν σχέσιν μὲ τὸν Χριστόν, ἱκανοποιεῖται διὰ τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ εἰς περίπτωσιν ἀσθενείας, ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς μετανοίας καὶ τοῦ Ἁγίου

58. Habib Gergis, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 14.

59. Κατὰ Μάρκον, 8, 22-25.

60. Matta Suliman, *Μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸν εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν*, Κάιρον 1971, σ. 73.

61. Bait Elshamamsah, Belgiza, *Ἡ βίωσις τῆς λειτουργίας*, Κάιρον 1964, σσ. 24-38.

62. Habib Georgis, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 23.

63. Louka Elantoney, *Ἡ Θεία Εὐχαριστία*, Κάιρον 1981, σ. 68.

64. Youhanna Salama, *Ἡ ἐξήγησις τῶν δογματικῶν καὶ οἱ ἀκολουθίαι τῆς Ἐκκλησίας*, Κάιρον 1974, σ. 8. Ἐπίσης βλ. Habib Gergis, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 2.

Εὐχελαίου. Τέλος, μὲ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου εὐλογεῖται ἡ συζυγία ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς.

Ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν τέλεσιν ὄλων αὐτῶν τῶν μυστηρίων εἶναι ὁ ἄνθρωπος-ὄργανο τελέσεως αὐτῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν θεοσυστάτων αὐτῶν ἱερῶν μυστηρίων χορηγεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅ,τι εἰς αὐτὸν εἶναι ἀπαραίτητον καὶ ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν.

2. Τὸ μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος.

Τὸ Βάπτισμα εἶναι τὸ ἱερὸν μυστήριον διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ ἄνθρωπος ἀναγεννᾶται⁶⁵. Ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν τῆς νέας ἐν Χριστῷ ζωῆς⁶⁶ καὶ τὴν σφραγίδα τῆς πίστεως. Τὸ Βάπτισμα κατέχει τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν μυστηρίων τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας⁶⁷, διότι εἶναι ἡ πύλη διὰ τῆς ὁποίας εἰσέρχεται κανεὶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ζῶν μέλος αὐτῆς καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ὅπως εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς Νικόδημον: «*ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*» (Ἰωάν. 3,3).

Δι' αὐτὸ καὶ ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία τελεῖ πρῶτον τὸ μυστήριον τοῦτο καὶ τὸ θεωρεῖ ἀπαραίτητον καὶ προϋπόθεσιν διὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἄλλων μυστηρίων.

α) Ὁ Χριστὸς ὡς ἰδρυτὴς τοῦ μυστηρίου.

Ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἔχει ἰδρύσει τὸ μυστήριον τοῦτο. Μετὰ τὴν ἀνάστασιν Του εἶπεν εἰς τοὺς μαθητάς Του: «*πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*» (Ματθ. 28, 18-19).

Ὁ ἴδιος εἰς προτύπωσιν τοῦ μυστηρίου ἐβαπτίσθη εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Ἰορδάνη ποταμοῦ ἐκ τῶν χειρῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.

β) Τέλεισις τοῦ μυστηρίου.

Τὸ Βάπτισμα τελεῖται μόνον ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου⁶⁸. Παλαιότερον, ἀλλὰ καὶ σήμερον ἐνίοτε, ἐτελεῖτο κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Θείας Λειτουργίας, ἵνα ἐν συνεχείᾳ ὁ νεοφώτιστος κοινωνήσῃ τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Κυρίου⁶⁹.

Ἡ τέλεισις τοῦ Βαπτίσματος τελεῖται εἰς καθαρὸν ὕδωρ (ζῶν, ὕδωρ ῥέον) τὸ ὁποῖον μετὰ τὸ πέρας τοῦ μυστηρίου ρίπτεται εἰς τὸν Νεῖλον

65. Habib Gergis, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 30.

66. Fawzi Murgan, *Ἡ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Κάιρον 1980, σ. 72.

67. Wahib Aziz, *Τὸ Βάπτισμα καὶ ἡ θεοφάνεια*, Κάιρον 1985, σ. 13.

68. Youhanna Salama, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 39.

69. *Αὐτόθι*, σ. 57.

ποταμὸν ἢ εἰς τὴν ρίζαν δένδρου. Ὁ ἱερεὺς βαπτίζει τὸν ὑποψήφιον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετὰ κατάδυσιν τοῦ τριῶς εἰς τὸ ἁγιασμένον ὕδωρ. Οὕτως ὁ βαπτιζόμενος⁷⁰ συμμετέχει εἰς τὸν θάνατον καὶ εἰς τὴν ζωοποιὸν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου.

Τὸ Βάπτισμα δὲν ἐπαναλαμβάνεται⁷¹ ἔστω καὶ ἂν ὁ Κόπτης ἠρνήθη τὴν πίστιν του. Ἡ μὴ ἐπανάληψις ἰσχύει καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Κόπτης ἔλαβε τὸ Βάπτισμα ἀπὸ ἑτεροδόξου Ἐκκλησίαν μετὰ κανονικὸν ὁμῶς τρόπον, δηλ. τριττὴν κατάδυσιν εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγ. Τριάδος⁷². Οἱ Κόπται θεωροῦν τοῦτο ὡς σφραγίδα αἵματος ἢ ὁποῖα δὲν ἐξαλείφεται ποτέ. Ὁ Χριστὸς ἀπέθανε, ἐτάφη καὶ ἀνεστήθη ἅπαξ, τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα (Ρωμ. 6, 4-6· 2,12· Ἐβρ. 6,4), διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος καθίσταται πλέον υἱὸς τοῦ Θεοῦ (Γαλ. 3, 26-29).

γ) Τὸ Βάπτισμα τῶν νηπίων.

Ἡ καθιέρωσις τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ καὶ παρὰ Κόπταις⁷³ ὑπηρετοῦται ἀπὸ τὸν φόβον νὰ ἀποθάνουν τὰ νήπια χωρὶς νὰ λάβουν τὴν σφραγίδα, ἢ ὁποῖα ὀδηγεῖ εἰς τὴν σωτηρίαν⁷⁴, καθότι «ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται» (Μάρκ. 16,16) καὶ «ἐκ τῆς κληρονομίας τὴν ἁμαρτίαν τοῦ Ἀδάμ» (Ψαλμ. 5ος καὶ Ρωμ. 5,12). Ἄνευ τοῦ Βαπτίσματος ὁ ἄνθρωπος παραμένει εἰς τὴν ἁμαρτίαν καὶ εἰς τὴν πῶσιν.

δ) Τὸ Βάπτισμα τοῦ μαρτύριου.

Εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν, ὅπως συνέβαινε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπρόλαβε νὰ βαπτισθῇ, ἀλλὰ ὡμολόγησε κατὰ τὸ μαρτύριον πίστιν εἰς τὸν Χριστόν, ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία δέχεται ὅτι ὁ πιστὸς οὗτος, ὅστις μαρτυρεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, βαπτίζεται⁷⁵ εἰς τὸ ἴδιόν του τὸ αἶμα (Ματθ. 10,32· 16,25 καὶ 5,10· Λουκ. 7,47· Ἰωάν. 14,21 καὶ 15, 13-14).

ε) Βάπτισμα ἀνάγκης.

Ὡσαύτως ὅταν κινδυνεύῃ τις νὰ ἀποθάνῃ ἀβάπτιστος, ἡ Ἐκκλησία ἐπιτρέπει, κατ' οἰκονομίαν, ἵνα τελεσθῇ τὸ Βάπτισμα καὶ ὑπὸ λαϊκοῦ ἀκόμη ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς, ἀρκεῖ νὰ εἶναι μέλος τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ Βάπτισμα αὐτὸ εἶναι κατὰ πάντα ἔγκυρον, ἀρκεῖ φυσικὰ νὰ τελεσθῇ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος.

70. Michael Mena, *Ἡ ἐπιστήμη τῆς θεολογίας*, Κάιρον 1978, σ. 199.

71. Youhanna Salama, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 41.

72. Habib Gergis, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 52.

73. Youhanna Salama, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 35.

74. Habib Gergis, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 35.

75. Wahib Aziz, *μν. ἔ.*, σ. 28.

3. Τὸ μυστήριον τοῦ Χρισματος.

Μὲ τὸ Βάπτισμα πραγματοποιεῖται ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐνίσχυσις του διὰ τὴν περαιτέρω πνευματικὴν του ζωὴν⁷⁶ συντελεῖται διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ Ἁγίου Χρισματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν σφραγίδα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ χορηγεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ χαρίσματα τῆς δωρεᾶς Του⁷⁷. Εἰς τὴν πρώτην Ἐκκλησίαν τὸ Χρίσμα ἐχορηγεῖτο διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν Ἀποστόλων⁷⁸ (Πράξ. 8,17). Σήμερον τὸ μυστήριον τοῦτο τελεῖται διὰ τοῦ ἡγιασμένου μυρελαίου⁷⁹.

α) Τὸ Χρίσμα ὡς ἰδιαιτέρον τοῦ Βαπτίσματος μυστήριον.

Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (8, 14-17) ἀναφέρεται «*Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱερουσολύμοις Ἀπόστολοι ὅτι δέδεκται ἡ Σαμάρεια τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς Πέτρον καὶ Ἰωάννην, οἵτινες καταβάντες προσήυξαντο περὶ αὐτῶν ὅπως λάβωσιν πνεῦμα ἅγιον, οὐπω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπωκὸς μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ τότε δὲ ἐπέτιθον τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐλάβανον Πνεῦμα Ἅγιον*»⁸⁰.

Δυνάμεθα ἐξ αὐτοῦ νὰ συναγάγωμεν, ὅτι τὸ Βάπτισμα καὶ τὸ Χρίσμα ἀποτελοῦν ἰδιαιτέρα καθ' ἕκαστον μυστήρια⁸¹. Σημειωτέον ὅτι ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία θεωρεῖ λίαν σημαντικὴν τὴν ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα τέλεσιν τοῦ Χρισματος⁸², κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀποστόλων, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸ Βάπτισμα μετέδιδον δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὸν βαπτισθέντα (Πράξ. 19, 1-6 καὶ 8, 14-17).

β) Τὸ Χρίσμα ὡς μὴ ἐπαναλαμβανόμενον μυστήριον.

Τὸ Χρίσμα ἀποτελεῖ μὴ ἐπαναλαμβανόμενον⁸³ μυστήριον διὰ τὰ μέλη τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως κατὰ τὴν ὁποίαν προσέλθει τις ἀπὸ ἑτεροδόξον Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Κοπτικὴν, τότε τὸ Χρίσμα, τὸ ὁποῖον οὗτος εἶχε λάβει, δὲν ἀναγνωρίζεται καὶ συνεπῶς χρίεται ἐξ ἀρχῆς.

4. Τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Τὸ ἱερώτατον τοῦτο μυστήριον εἶναι τὸ μυστήριον τῆς κοινωνίας καὶ ἐνώσεως Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου διὰ τῆς μεταλήψεως τοῦ σώματος καὶ τοῦ

76. Fawzi Murgan, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 72.

77. Michael Mena, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 200.

78. Youhanna Salema, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 69.

79. *Αὐτόθι*, σ. 70.

80. Παρόμοια ἀναφέρονται καὶ εἰς Πράξ. 19, 2-6.

81. Youhanna Salama, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 85.

82. Habib Gergis, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 68.

83. *Αὐτόθι*, σ. 74.

αἵματος τοῦ Χριστοῦ⁸⁴. Ὁ ἱερεὺς προσφέρει εἰς τὸν πιστὸν τὸ ἀληθὲς Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖον οἱ πιστοὶ δέχονται, ἵνα παράσχη εἰς αὐτοὺς ἄφεισιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ζωὴν αἰώνιον.

Ἐν τῇ Κοπτικῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπάρχουν ἐν χρήσει τρεῖς Λειτουργίαι:

A. Ἡ Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Βασιλείου

B. Ἡ Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου

Γ. Ἡ Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου

α) Ἰδρυτῆς τοῦ μυστηρίου.

Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος⁸⁵ ἔχει ἰδρύσει τὸ μυστήριον τοῦτο, ὅταν, συμφῶνως πρὸς τὸν Εὐαγγελιστὴν, κατὰ τὸ τελευταῖον Δεῖπνον «ἐσθιόντων (δὲ) αὐτῶν λαβὼν ὁ Ἰησοῦς ἄρτον καὶ εὐλογήσας ἔκλασεν καὶ δούς τοῖς μαθηταῖς εἶπεν· λάβετε φάγετε τοῦτο ἐστὶν τὸ σῶμα μου, καὶ λαβὼν ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· πῖετε ἐξ αὐτοῦ πάντες» (Ματθ. 26, 26-27). Ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία ἀποδέχεται καὶ πιστεύει ὅτι κατὰ τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν, ὅταν εὐλογεῖται ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, κατέρχεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ μεταβάλλει τὰ εἶδη αὐτὰ εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ⁸⁶. Σημειωτέον, ὅτι ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία διδάσκει καὶ πιστεύει ἀκραδάντως, ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, μετὰ τὸν καθαγιασμὸν δὲν εἶναι ἀπλῶς ἄρτος καὶ οἶνος, ἀλλὰ Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ, πραγματικὴ καὶ ὄχι ἀπλὴ παρουσία τοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτά⁸⁷.

Τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας εἶναι ἀπαραίτητον διὰ νὰ γίνῃ ὁ πιστὸς πολίτης τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν καὶ νὰ ζήσῃ παρὰ τῷ Θεῷ αἰωνίως⁸⁸. Ὁ ἴδιος⁸⁹ ὁ Χριστὸς ἐβεβαίωσεν τοῦτο ὅταν: «εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πῖητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς· ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἔχει ζωὴν αἰώνιον, κἀγὼ ἀναστήσω αὐτὸν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ» (Ἰωάν. 6, 53-54).

Οὕτως ἐνοῦται μετ' Αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν παρόντα βίον καὶ εἰς τὸν

84. Matta Elmiskeen, *Ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀνάστασις εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν*, Κάιρον 1960, σσ. 2-16.

85. Elanba Baiman, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 45.

86. Habib Gergis, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 79.

87. Elanba Methawes, *Ἡ πνευματικὴ ἀκολουθία τῆς Θείας Λειτουργίας εἰς τὴν Κοπτικὴν Ἐκκλησίαν*, Κάιρον 1966, σσ. 162-177.

88. Ἰωάν. 6, 27-68.

89. Elanba Methawes, *Πῶς νὰ ὠφεληθῆς ἀπὸ τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν*, Κάιρον 1977, σ. 167.

μέλλοντα ἐν οὐρανοῖς⁹⁰. Ὁ Ἄπ. Παῦλος ἐπανειλημμένως εἰς τὰς ἐπιστολάς του ἀναφέρεται εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὅπου τονίζει⁹¹ τὴν πραγματικότητα τῆς μεταβολῆς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ.

Κατὰ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὁ πιστὸς λαμβάνει τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ⁹², τὸ ὁποῖον τοῦ παρέχει τὴν δύναμιν νὰ συνεχίσῃ τὴν πνευματικὴν του ζωὴν καὶ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἐν τῷ κόσμῳ (Ἰωάν. 6,51 καὶ Λουκ. 22, 19-20).

Ἡ Ἐκκλησία, ἐν ἐπιγνώσει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη τοῦ μυστηρίου τούτου, ἐπιτρέπει νὰ μεταλαμβάνουν ὅλοι οἱ πιστοὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἡλικίας των⁹³. Σημειωτέον, ὅτι ὁ ἄρτος, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν τέλεσιν τῆς Θείας Εὐχαριστίας εἰς τὴν Κοπτικὴν Ἐκκλησίαν εἶναι ἐνζυμος⁹⁴ καὶ ὄχι ἄζυμος, ὁ δὲ οἶνος λευκὸς ἢ ἐρυθρὸς καὶ ὄχι ἄλλου εἴδους οἶνοπνευματώδες ποτόν.

5. Τὸ μυστήριον τῆς Ἱεροσύνης.

Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν ὁ Χριστὸς ὀρίζεται ὡς ἀρχιερεὺς ἡμῶν: «κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Χριστὸν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, ὡς καὶ Μωϋσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ». (Ἑβρ. 3, 1-2)⁹⁵.

Αὐτὴν τὴν ἱερατικὴν ἐξουσίαν παρέδωσε ὁ Σωτὴρ⁹⁶ εἰς τοὺς μαθητὰς Του, ὅταν κατὰ τὰς μετὰ τὴν Ἀνάστασίν Του ἐμφανίσεις Του παρήγγειλεν εἰς αὐτούς: «καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατήρ, καὶ γὰρ πέμπω ὑμᾶς». (Ἰωάν. 20,21). Ἡ ἀποστολὴ τῶν μαθητῶν εἰς τὸν κόσμον ὡς ὀργάνων τῆς σωτηρίας μὲ τὴν εἰδικὴν αὐτὴν ιδιότητα καὶ χάριν, δηλοῦται εἰς πολλὰ χωρία τῆς Ἀγίας Γραφῆς (Ἐφεσ. 4, 11-12, Α΄ Κορ. 12, 28-29. Ἑβρ. 5,4), τὰ ὁποῖα βεβαιοῦν ὅτι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν⁹⁷ καθιεροῦται ἡ εἰδικὴ αὐτὴ τάξις τῶν οἰκονόμων τῶν Μυστηρίων τοῦ Θεοῦ α) μὲ τὸ νὰ ἐπιλέξῃ ὁ Χριστὸς ὁ ἴδιος τοὺς μαθητὰς Του καὶ νὰ τοὺς ἀποστείλῃ εἰς τὸν κόσμον διεκλήρυσεν τὴν καθιέρωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βαθμῶν⁹⁸ καὶ β) νὰ δώσῃ μόνον εἰς τοὺς μαθητὰς Του καὶ ἀποστόλους τὴν ἐξουσίαν, ὅπως διδά-

90. Ματθ. 26, 26-28.

91. Α΄ Κορινθ. 10, 15-16 καὶ 11, 23-54· Ἑβρ. 2,11· Ἐφεσ. 5,30.

92. Matta Suliman, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 41.

93. Elanba Methawes, Ἡ πνευματικὴ ἀκολουθία τῆς Θείας Λειτουργίας εἰς τὴν Κοπτικὴν Ἐκκλησίαν, σ. 148.

94. Michael Mena, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 202.

95. Αὐτόθι, σ. 185.

96. Fawzi Murgan, μν. ε., σ. 75.

97. Youhanna Salama, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 228.

98. Λουκ. 10,14.

σκουν εἰς πάντα τὰ ἔθνη καὶ νὰ τελοῦν τὰ μυστήρια⁹⁹ πρὸς ἀγιασμὸν καὶ σωτηρίαν τῶν προσερχομένων εἰς τὴν νέαν θρησκείαν.

Τὸ μυστήριον τῆς ἱερωσύνης ἔχει συγκεκριμένην τελετήν¹⁰⁰. Ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων, ἐτελεῖτο διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν Ἀποστόλων ἐπὶ τὸν χειροτονοῦμενον. Καὶ σήμερον κατὰ τὸν ἴδιον τῶν χειρῶν τρόπον ὁ ἐπίσκοπος χειροτονεῖ δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοὺς προσερχομένους εἰς τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς ἱερωσύνης, ἐπικαλούμενος τὴν Θεῖαν Χάριν, ὅπως ἐπισκιάση αὐτοῦς. (Α' Θεσσ. 4,14. Β' Θεσσ. 1,6. Β' Τιμ. 1,6).

Τὸ δικαίωμα τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου αὐτοῦ ἔχει ἀποκλειστικῶς ὁ ἐπίσκοπος, ὅπως μαρτυρεῖται καὶ ὀρίζεται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν:

- α) Διὰ τοὺς ἐπισκόπους (Β' Θεσσ. 1,6)
- β) Διὰ τοὺς πρεσβυτέρους (Πράξ. 14, 22-23) καὶ
- γ) Διὰ τοὺς διακόνους (Πράξ. 6,5).

Εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν σαφῶς διακρίνονται οἱ τρεῖς βαθμοὶ τῆς ἱερωσύνης, τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ διακόνου.

Ὅ κάθε βαθμὸς ἔχει ἰδίαν χάριν, ἴδιον χῶρον εὐθυνῶν καὶ καθωρισμένην ἀγιαστικὴν ἐξουσίαν ἐν σχέσει πρὸς τὴν τέλεσιν τῶν ἱερῶν μυστηρίων καὶ τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κλήσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἱερωσύνην δηλοῦται τόσον εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην (Ἀριθ. 18,7· Ἠσ. 6,8 καὶ 61,1. Ἱερ. 1, 4-7 καὶ 23-32), ὅσον καὶ εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην (Ἰωάν. 15,16, 20,11, 10, 1-5· Ματθ. 9,28· Πράξ. 13,2, 20,28).

Ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία ἔχει σαφῆ ἐπίγνωσιν τῆς τεραστίας εὐθύνης καὶ τῶν δυσκολιῶν, αἵτινες συνοδεῦουν τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἀξίωμα, δι' αὐτὸ καὶ μὲ πολλὴν προσοχὴν ἐπιλέγει τοὺς κληρικούς, ὑποδεικνύουσα εἰς αὐτοὺς ὅτι τὸ ἔργον τῶν εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ (Ἐβρ. 5,4).

Ὁ μέλλον νὰ γίνῃ κληρικὸς πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν του τὰς βαρεῖας καὶ ὑψηλὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἔργου του καὶ τὰς τεραστίας εὐθύνας τὰς ὁποίας ἀναλαμβάνει διὰ τὴν ἀκατάκριτον ἐπιτέλεσιν αὐτοῦ. Ὁ κληρικὸς ὀφείλει νὰ θυσιάσῃ ἑαυτὸν διὰ τὸν κόσμον¹⁰¹.

6. Τὸ μυστήριον τοῦ Γάμου.

Ὁ Γάμος ἀποτελεῖ φυσικὸν νόμον τοῦ Θεοῦ¹⁰². Εἰς τὴν Γένεσιν (1, 27-28) ἀμέσως μετὰ τὴν πλάσιν τοῦ Ἀδάμ, ἀκολουθεῖ αὐτὴ τῆς Εὐσας.

Οὕτως, ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς καθίσταται νυμφαγωγός, φέρων εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ Ἀδάμ τὴν Εὐσά. Θεοσύστατον, λοιπόν, εἶναι τὸ μυστήριον τῆς

99. Ματθ. 28, 18-20.

100. Youhanna Salama, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 153.

101. Elamba Baiman, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 5.

102. Youhanna Salama, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 102.

ένώσεως άνδρως και γυναικός (Γεν. 2, 18-20). 'Ο Κύριος θέλοντας να τονίση την άξίαν του γάμου, αρχίζει τα θαύματά του από τον γάμον της Κανᾶ, μετατρέποντας τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον (Ίωάν. 2, 1-11). Θεμελιώνοντας δὲ ὡς μυστήριον τὸν γάμον, ἀναφέρεται εἰς τοὺς λόγους τῆς Π. Διαθήκης τονίζοντας τὴν σημασίαν τῆς σχέσεως άνδρως και γυναικός (Ματθ. 19, 4-6). 'Ο δὲ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν του (5, 21-23) παραλληλίζει τὴν σχέσιν άνδρως και γυναικός πρὸς αὐτὴν τοῦ Χριστοῦ και τῆς Ἐκκλησίας¹⁰³.

Οἱ κυριότεροι σκοποὶ τοῦ γάμου εἶναι:

α) Ἡ διατήρησις και αὔξησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους,

β) Ἡ συνεργασία και πνευματικὴ ἀλληλοβοήθεια τῶν συζύγων¹⁰⁴ (Γεν. 2,18), και

γ) Ἡ ἀποφυγὴ τοῦ ἁμαρτήματος τῆς πορνείας¹⁰⁵. 'Ο Ἀπ. Παῦλος ἐπ' αὐτοῦ γράφει: «Περὶ δὲ ὡς ἐγράψατε καλὸν ἀνθρωπον γυναικός μὴ ἀπτεσθαι διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω και ἐκάστη τὸν ἴδιον άνδρα ἐχέτω» (Α' Κορ. 7, 1-2). 'Ο ἴδιος Ἀπόστολος εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν του τονίζει τὰ καθήκοντα τοῦ άνδρως και τῆς γυναικός ἐντὸς τοῦ γάμου. Ἡ σχέσεσις των ἢ μυστηριακὴ παραλληλίζεται πρὸς αὐτὴν τοῦ Χριστοῦ και τῆς Ἐκκλησίας¹⁰⁶.

Εἰς τὴν Κοπιτικὴν Ἐκκλησίαν ἀπαγορεύεται¹⁰⁷ ἡ πολυγαμία καθὼς ἐπίσης και τὸ διαζύγιον¹⁰⁸. Λόγον διαζυγίου δέχεται μόνον διὰ λόγους μοιχείας: «Λέγω δὲ ὑμῖν ὅτι ὁς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ εἰ μὴ ἐπὶ πορνεία και γαμῆσῃ ἄλλην, μοιχᾶται» (Ματθ. 19,9). Καὶ πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ Κοπιτικὴ Ἐκκλησία δὲν εὐλογεῖ ἐκτὸς αὐτοῦ τὸν γάμον εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν λάβει διαζύγιον δι' ἄλλους λόγους.

7. Τὸ μυστήριον τῆς Μετανοίας.

Μετάνοια εἶναι ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἁμαρτωλοῦ εἰς τὸν Θεὸν μετὰ εἰλικρινῆ ἔξομολόγησιν¹⁰⁹ ἐνώπιον τοῦ ἱερέως πνευματικοῦ, ὁ ὁποῖος παρέχει εἰς τὸν ἐξομολογούμενον τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν και τὴν ἀνακαινίσιν του ἐν Χριστῷ¹¹⁰. 'Ο Χριστὸς ἔχει

103. Elanba Baiman, *Ὁ Χριστιανισμὸς και ἡ σάρκα*, Κάιρον 1980, σ. 132.

104. Youhanna Salama, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 116.

105. Habib Gergis, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 171.

106. Nashi Abd Elshahed, *Ὁ Χριστὸς και ἡ νεολαία*, Κάιρον 1963, σ. 54.

107. Michael Mena, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 208.

108. Ματθ. 19, 3-8.

109. Habib Gergis, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 125.

110. Youhanna Salama, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 141.

χορηγήσει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐξουσίαν διὰ τῶν τελετουργῶν τοῦ μυστηρίου νὰ λύη τοὺς πιστοὺς ἐκ τῶν προσωπικῶν των ἁμαρτιῶν¹¹¹: «Ἄμην λέγω ὑμῖν ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται λελυμένα ἐν οὐρανῷ». (Ματθ. 18,18).

Ἄπὸ τὸν πρῶτον μ.Χ. αἰῶνα ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων εἶχε ἐν χρήσει τὸ μυστήριον τοῦτο, ἵνα ὁ πεπτωκὸς ἄνθρωπος, συμφώνως πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ μυστηρίου, τοῦ Κυρίου, ἀποκαθαίρεται ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας, ἀνορθοῦται καὶ προκόπτῃ εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν.

Διὰ νὰ ἀποφέρῃ καρποὺς ἡ Μετάνοια πρέπει νὰ τηροῦνται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον αἱ ἀκόλουθοι προϋποθέσεις:

α) Πλήρης συντριβὴ καρδίας καὶ νοῦ καὶ γνήσια μετάνοια τοῦ πεπτωκῶτος¹¹² (Ψαλμ. 51,72· Κορινθ. 7,10· Λουκ. 18,13).

β) Μεγάλῃ ἐσωτερικῇ δύναμει καὶ ἀπόφασις νὰ ἀπομακρυνθῇ τὶς ἀταλάντευτος ἀπὸ τὸν δρόμον τῆς ἁμαρτίας¹¹³ (Πράξ. 3,19 καὶ 2,5).

γ) Πίστις, ἐμπιστοσύνη καὶ ἐλπίς εἰς τὸν Χριστόν, ὁ ὁποῖος θὰ τὸν ἱκανώσῃ μὲ τὴν Χάριν Του νὰ φέρῃ τοὺς καρποὺς¹¹⁴ τῆς ἀληθοῦς μετανοίας (Πράξ. 4,12· Ἰωάν. 4,3· Ρωμ. 5, 1-2)

δ) Προφορικὴ ἐξομολόγησις καὶ ἐξαγόρευσις τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ πιστοῦ εἰς τὸν ἱερέα¹¹⁵.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς γνήσιας Μετανοίας εἶναι:

α) Ἡ συγχώρησις τῶν ἁμαρτιῶν¹¹⁶ (Ψαλ. 22,5· Ἰωάν. 20, 23· Α' Ἰωάν. 1,2). Ἡ ἀπαλλαγὴ¹¹⁷ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἁμαρτίας¹¹⁸ (Ἠσαΐας 44,22· Ἰεζεκ. 18, 21-22· Ψαλμ. 51,2· Λουκ. 18,14).

β) Ἡ σωτηρία καὶ ἡ προσδοκία τῆς αἰωνίου ζωῆς¹¹⁹ (Λουκ. 19,9· Α' Λουκ. 5,5).

γ) Λύτρωσις ἐκ τῆς ἁμαρτίας (Λουκ. 13,3· Ματθ. 3, 7-10) καὶ

δ) Συμφιλίωσις καὶ πάλιν μετὰ τοῦ Θεοῦ¹²⁰ (Ρωμ. 5,1· Ἐφ. 2,14· Β' Κορ. 5,15,21). Ἡ καταλλαγὴ καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς σχέσεως υἰότητος

111. Ματθ. 16,19 καὶ Ἰωάν. 20, 21-23.

112. Elnaba Methawes, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 170.

113. Matta Elmiskeen. Ἡ Μετάνοια καὶ ἡ ἀσκητικὴ ζωὴ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, Κάιρον 1968, σ. 10.

114. Habib Gergis, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 129.

115. Youhanna Salama, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 150.

116. Habib Gergis, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 95.

117. Matta Elmiskeen, Ἡ Παραδοσιακὴ Ἐκκλησία, Κάιρον 1960, σ. 95.

118. Youhanna Salama, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 52-65.

119. Habib Gergis, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 117.

120. Matta Elmiskeen, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 76.

τὴν ὁποῖαν ὁ ἁμαρτωλὸς εἶχεν ἀπωλέσει¹²¹ μὲ τὴν ὑποτροπὴν εἰς τὴν ἁμαρτία (Λουκ. 15, 17-24).

Ἡ Ἐκκλησία παιδαγωγεῖ¹²² τοὺς ἁμαρτωλοὺς μὲ σκοπὸν ὄχι τὴν τιμωρίαν των, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν¹²³. Ὁ σκοπὸς αὐτὸς πραγματοποιεῖται μὲ τὴν ἐπιβολὴν ὡς ἐπιτιμίων τῆς νηστείας, τῆς μετανοίας καὶ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν. Ἡ παιδαγωγικὴ τῆς Ἐκκλησίας συνιστᾷ τὰ ἐπιτίμια ὡς πνευματικὸν φάρμακον διὰ τὴν θεραπείαν τῶν πνευματικῶς ἀσθενῶν, τῶν ἁμαρτωλῶν (Β' Κορ. 2, 6-8).

Μελετῶντες τὴν Ἁγίαν Γραφήν πληροφοροῦμεθα ὅτι πᾶσαι αἱ ἁμαρτίαι συγχωροῦνται μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ ἁμαρτωλὸς προσέρχεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐν μετανοίᾳ¹²⁴, ἐν ταπεινώσει καὶ συντριβῇ τῆς καρδίας καὶ ζητεῖ ἔλεος καὶ συγγνώμην ἀπὸ τὸν Θεὸν¹²⁵ δι' ὅ,τι ἔχει διαπράξει. Ὁ Κύριος δέχεται τὸν ἁμαρτωλὸν μετανοοῦντα, ὅπως ὁ ἴδιος μᾶς τὸ διαβεβαιώνει¹²⁶: «οὐ γὰρ ἤλθον καλέσαι δικαίους ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς» (Ματθ. 9,13). Καὶ ὅπως σαφῶς ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης διατυπώνει: «ἐάν τις ἁμάρτη παρὰ κλητὸν ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον καὶ αὐτὸς ἰλασμός ἐστιν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου¹²⁷» (Α' Ἰωάν. 2, 1-2).

Ἡ μόνη ἁμαρτία ποὺ δὲν συγχωρεῖται εἶναι ἡ βλασφημία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δηλαδὴ ἡ ἐν ἐπιγνώσει ἀπόρρησις τῆς πίστεως καὶ ἡ ἄρνησις τῆς σωτηρίας: «Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· καὶ ὅς ἐάν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι» (Ματθ. 12, 31-32).

8. Τὸ μυστήριον τοῦ Εὐχελαίου.

Κατὰ τὸ μυστήριον τοῦτο ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ¹²⁸ τὸν σωματικῶς καὶ πνευματικῶς πάσχοντα καὶ τὸν χρεῖ με ἡγιασμένον ἔλαιον ἐπικαλούμενος τὴν Θεῖαν Χάριν πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ, καὶ πρὸς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν¹²⁹.

Ὁ Ἄπ. Ἰάκωβος ρητῶς λέγει: «Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω

121. Antonio Girgis, Ὁ Χριστιανὸς πῶς πρέπει νὰ ἐξομολογήται, Κάιρον 1977, σ. 41.

122. Youhanna Salama, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 171.

123. Ἐρβ. 12, 6-7 καὶ Α' Κορ. 11,32.

124. Antonio Girgis, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 41.

125. Habib Gergis, αὐτόθι, σ. 175.

126. Ματθ. 18,14,11.

127. Ἰωάν. 1, 7-9· Β' Κορ. 2, 6-8.

128. Habib Gergis, αὐτόθι, σ. 155.

129. Youhanna Salama, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 195.

τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου καὶ ἡ εὐχή τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμοντα καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κἂν ἁμαρτίας ἢ πεποιηκὼς ἀφεθήσεται αὐτῷ» (Ἰακ. 5, 14-15).

Ἀπὸ τὸ χωρίον αὐτὸ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀδελφοθέου Ἰακώβου συνάγωμεν, ὅτι τὸ μυστήριον ἔχει θεσπισθῆ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἀποστόλων καὶ ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ Ἀπόστολοι¹³⁰ τελοῦσαν τὸ μυστήριον τοῦτο.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ μυστηρίου εἶναι:

α) Ἡ θεραπεία τῆς σωματικῆς ἀσθενείας¹³¹ (Ἰακ. 5,14) καὶ β) ἡ θεραπεία τῆς πνευματικῆς ἀσθενείας¹³² (Ἰακ. 5,15).

Γ. ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΚΟΠΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Τὰ ἐν χρήσει σήμερον Λειτουργικά Βιβλία εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. *Al-Hûlâgi* (Τὸ *Εὐχολόγιον*, ἄραβ *Hulagi*, κοπτ. *Εὐχολόγιον*). Τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχει τρεῖς μόνον Ἀναφοράς:

α. Τὴν *Ooudas Basilios* (Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου).

Ἡ Λειτουργία αὕτη ἀπευθύνεται πρὸς τὸ Θεὸν - Πατέρα καὶ εἶναι ἡ καθ' ἡμέραν τελουμένη, ἐκτὸς τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων, κατὰ τὰς ὁποίας τελοῦνται αἱ δύο ἄλλαι.

β. *Ooudas Ghregorios*, (Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου).

Αὕτη ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Κατ' αὐτὴν ὁμολογεῖται ἡ Θεότης Αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ἠρνήθησαν οἱ Ἀρειανοί. Αὕτη κατ' ἀρχὰς ἐτελεῖτο ὑπὸ τῶν μοναστικῶν κοινοτήτων τῆς *Wadi Natrum*, ἀλλ' ἀργότερον ἐγενικεύθη εἰς ὅλην τὴν Κοπτικὴν Ἐκκλησίαν.

Ἡ Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τελεῖται κατὰ τὰς ἀγρυπνίας τῶν ἑορτῶν τῶν Χριστουγέννων, τῶν Ἐπιφανείων καὶ κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Πάσχα.

γ. *Ooudas Kyrillos* (Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου).

Ἡ Ἀναφορὰ τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου τελεῖται σήμερον κατ' ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα, ἰδιαίτερος κατὰ τὴν περίοδον τῆς νηστείας τῆς Τεσσαρακοστῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἐλάχιστοι ἱερεῖς ἐνθυμοῦνται τὸν τρόπον τῆς τελεῶς τῆς τὴν συγχωνεύουν μὲ τὴν Ἀναφορὰν τοῦ Μ. Βασιλείου.

2. *Al - Absaltmoudia* (*Ψαλμωδία ἐτησία*). Ὁ ὕμνος *Psali*, τῆς ἡμέρας

130. *Μάρκ.* 6, 7-13· *Ματθ.* 10,1· *Μάρκ.* 16, 17-18.

131. Youhanna Salama, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 225.

132. Habib Gergis, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 96.

(κοντάκιον) εύρίσκεται εἰς τὴν συλλογὴν ὕμνων ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ψαλμωδία ἐτησία*» καὶ περιέχει ὕμνους εἰς τὴν Κοπτικὴν καὶ Ἀραβικὴν γλῶσσαν δι' ὅλας τὰς ἡμέρας τοῦ Λειτουργικοῦ ἔτους. Ἀποτελεῖ τὸ μεταβλητὸν μέρος τῶν Κοπτικῶν Ἀκολουθιῶν. (Αἱ Κοπτικαὶ ἐκδόσεις τῆ «*ἐτησίας ψαλμωδίας*» ἐτυπώθησαν εἰς τὸ Κάιρον τὰ ἔτη 1908, 1949, καὶ 1960. Ἱταλικὴ μετάφρασις: *La santa salmodia annuale della chiesa copta*, ὑπὸ *M. Brogi*, Κάιρο 1962).

3. *Salawat al-Khadamat* (Ἀκολουθία τοῦ Διακόνου, Ἀραβ. *Hedmat Al - Chaniaw*). Εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο περιλαμβάνονται αἱ ἀκολουθίαι τοῦ βαπτίσματος, τῆς ἱερᾶς ἐξομολογήσεως, τῆς ἱερωσύνης, τοῦ γάμου, τοῦ εὐχελαίου τοῦ ἀγιασμοῦ τῶν ὑδάτων, τῶν ἐγκαινίων ναῶν καὶ καθιερώσεως ἀγίων τραπεζῶν καὶ τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας.

4. *Dalal Sahir Kiahkik, Torouhat wa Ibsaliat baramonie iday al - milad waalghitas*. (Τὰ Θεοτοκεῖα καὶ τὸ Δοξαστικόν) τὰ ὅποια περιέχουν διάφορα τροπάρια καὶ ᾠδὰς. Τὰ Θεοτοκεῖα εἶναι εἰδικὴ ἀκολουθία καὶ ἀναγιγνώσκεται τὸν μῆνα τῆς Μαριὰμ (*Choiac, Khikak* - Δεκέμβριος), πρὸς προπαρασκευὴν διὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων. Τὸ Δοξαστικὸν περιέχει ὕμνους πρὸς τιμὴν τῶν Ἁγίων.

5. *Pasch* (Τὸ βιβλίον τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Πάσχα). *Al Lagan wa al - Sajida*, τὸ ὁποῖον περιέχει τὰς ἀκολουθίας τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν Πατριάρχη Γαβριὴλ *ibn Tarik*.

6. *Sinaksar* (Τὸ *Συναξάριον*) ἢ *Μαρτυρολόγιον*. Τοῦτο περιέχει ὁμιλίας περὶ τοῦ βίου τῶν Ἁγίων, αἱ ὅποια ἀναγιγνώσκονται ἐπ' ἐκκλησίαις κατὰ τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν, ἀντὶ τῆς ἐπιστολῆς τῶν Ἀποστόλων ἢ τοῦ ἀναγνώσματος ἐκ τῶν Πράξεων. Ἀποδίδεται εἰς τὸν Πέτρον *Al - Gamil* ἐπίσκοπον, *Malig* (IB'-IG' αἰῶν).

7. *Difnari* (τὸ Ἀντιφωνάριον), τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ εἶδος Ὁρολογίου καὶ ἀποδίδεται ἐπίσης εἰς τὸν Πατριάρχη Γαβριὴλ *ibn Tarik* (1131-1145).

8. *Kutmarus*, τὸ ὁποῖον περιέχει ἀναγνώσματα ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Εὐαγγελίων. Ταῦτα ἀναγιγνώσκονται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Θεϊας Λειτουργίας καὶ τὰς ὑπολοίπους ἱερᾶς ἀκολουθίας. Καὶ τοῦτο ἀποδίδεται ἐπίσης εἰς τὸν Πατριάρχη Γαβριὴλ *ibn Tarik*.

9. *Al-al-han al-Kanasiah al-Kibtiah* (Ψαλτήριον). Περιλαμβάνει ψαλμούς, οἱ ὅποιοι περιέχουν προφητείας περὶ τῆς Γεννήσεως, τοῦ Πάθους, τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ (*Ψαλμοὶ* 118, 116, 90, 85, 69, 12, 6, 3 καὶ ἄλλοι).

Τὰ προμνημονευθέντα λειτουργικά βιβλία, ἐκυκλοφόρησαν εἰς λίαν ἐπιμελημένην ἔκδοσιν ἐκ τῶν πρωτοτύπων χειρογράφων ὑπὸ τοῦ Κόπτου Γαβριὴλ *Labib* ἐν Κάιρῳ, περὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20ου αἰῶνος εἰς τὴν Κοπτικὴν καὶ Ἀραβικὴν γλῶσσαν.

Δ. ΑΙ ΒΑΣΙΚΑΙ ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΚΑΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΚΟΠΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Εἰς τὰ λειτουργικά βιβλία τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας περιέχεται τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς δογματικῆς αὐτῆς διδασκαλίας¹³³.

Τὰ κείμενα τῶν βιβλίων αὐτῶν¹³⁴, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν καὶ τὴν βάσιν τῆς Ὁρθοδόξου Κοπτικῆς διδασκαλίας¹³⁵, ἔχουν συνταχθῆ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ βασιζονται εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν¹³⁶ καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας¹³⁷. Δίδουν δὲ ἀπάντησιν εἰς ὅλα τὰ θέματα πίστεως, τὰ ὅποια ἀπασχολοῦν τὰ μέλη αὐτῆς.

Κατωτέρω ἀναφέρωμὲν τινα ἐκ τῶν θεμάτων αὐτῶν:

1. Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ Θεοῦ, ὡς κορωνίδος τῆς ὅλης δημιουργίας καὶ ὡς βασιλέως τῶν ἀπάντων.
2. Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ Θεοῦ.
3. Ἡ πῶσις τοῦ ἀνθρώπου.
4. Αἱ συνέπειαι τῆς πώσεως.
5. Ἡ κληρονομικὴ μετάδοσις τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος.
6. Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ δημιουργίᾳ τοῦ κόσμου.
7. Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος.

133. Τὸ δόγμα, κατὰ τὴν ἀποψιν τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ὁ συνδετικὸς κρίκος τῆς ζωῆς τοῦ πιστοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ. Εἶναι αὐτὸ τὸ ὅποιον συνειδητοποιεῖ τὴν σχέσιν του μετ' Αὐτοῦ καὶ τὸ ὅποιον καθίσταται ὁ ἄξων τῆς προσευχῆς του καὶ τῆς θείας Λατρείας. Οὐσία τοῦ δόγματος εἶναι ἡ ἐν ἐπιγνώσει προσέλλυσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἀνανέωσιν καὶ ἀλλαγὴν τῆς ζωῆς του. Δι' αὐτὸ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποχωρίσωμεν τὸ δόγμα ἐκ τῆς Λατρείας, ὅπως ἀκριβῶς δὲν δύναται νὰ ὑφίσταται Λατεία ἄνευ τοῦ δόγματος. Βλέπε Georg Habib Bibawy, *Εἰσαγωγή ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ*, Κάιρον 1982, σ. 29.

134. Εἰς τὰ λειτουργικά κείμενα τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας ἔχουν ἀποθησαυρισθῆ τὰ Ὁρθόδοξα Δόγματα. Βλέπε Bifnotios al- Souriany, *Τὸ πνεῦμα τῆς Ἀκολουθίας ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Κοπτικῇ Ἐκκλησίᾳ*, Κάιρον 1974, σ. 9.

135. Ἡ διδασκαλία τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας εἶναι λειτουργικὴ καὶ τοῦτο διότι πρεσβεύει ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι λειτουργικὴ ζωὴ, ἡ ὅποια συντελεῖ εἰς τὴν δι' αὐτῆς πνευματικὴν τοῦ πιστοῦ ἀνάπτυξιν. Ἡ οὐσία τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας εἶναι πρῶτον νὰ βιώσωμεν τὸν Χριστὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἔπειτα νὰ τὸν «γνωρίσωμεν», καὶ ὄχι τὸ ἀντίθετον. Βλέπε Fawzy Mourjan, *Ἡ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Κάιρον 1973, σ. 68.

136. Matta al-Miskin, *Ἡ ὠφέλεια τῆς παραδόσεως ἐν τῇ πίστει τοῦ Χριστιανοῦ*, σ. 3.

137. Bet al-Shamansha al gibti, *Ἡ ζωὴ τῆς Λειτουργίας*, Κάιρον 1978, σσ. 14-21.

8. Ἡ ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου.

9. Ὑποστατικὰ ἰδιώματα τοῦ Θεοῦ Πατρός, τοῦ Θεοῦ - Υἱοῦ (Λόγου) καὶ τοῦ Θεοῦ - Ἁγίου Πνεύματος.

10. Ἡ ὑπαρξίς τῶν Ἀγγέλων.

11. Τὸ ἔργον τῶν Ἀγγέλων.

12. Ἡ Μαριάμ, μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Θεοτόκος ἀειπάρθενος καὶ σχετικῶς ἀναμάρτητος.

13. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τέλειος Θεός, ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ.

14. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τέλειος ἄνθρωπος, ὁμοιος κατὰ πάντα πρὸς ἡμᾶς, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, ἀνευ ἁμαρτίας.

15. Ἡ ὑποστατικὴ ἔνωσις τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης, διὰ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἐν «πρόσωπον» εἰς μίαν «φύσιν» «ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως».

16. Σύστασις τῆς Ἐκκλησίας.

17. Οὐσία τῆς Ἐκκλησίας.

18. Τελείωσις τῶν μυστηρίων.

19. Ἀριθμὸς τῶν μυστηρίων.

20. Ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ Κυρίου.

21. Κοινὴ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν.

22. Ἡ αἰώνιος ζωὴ καὶ ἡ αἰώνιος κόλασις.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω θεματολογίας τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας, μεῖζον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν παρούσαν διατριβὴν θεωροῦμεν ὅτι παρουσιάζουν τὰ κάτωθι θέματα, ἃ καὶ διεξερχόμεθα διεξοδικότερον πῶς.

1. Ἡ Μαριάμ, μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Θεοτόκος, ἀειπάρθενος καὶ «κατὰ χάριν» ἀναμάρτητος.

Ἡ Ἁγία Γραφή σαφῶς ὁμιλεῖ περὶ τῆς παρθενίας τῆς Θεοτόκου¹³⁸ κατὰ τὸν χρόνον τῆς συλλήψεως, πρῶτον μὲν εἰς ὅσα εἶπεν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτήν, διαπορούσαν περὶ τοῦ πῶς θὰ συνελάμβανε «ἐπεὶ ἄνδρα οὐκ ἐγίνωσκε», πληροφοροῦσας αὐτήν ὅτι ἡ σύλληψις θὰ ἐγένετο ὑπερφυσικῶς διὰ τῆς ἐπ' αὐτήν ἐπελεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος¹³⁹, δεύτερον δὲ εἰς ὅσα βεβαίῳ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, τοῦτο μὲν διακηρύττων, ὅτι ἡ Παρθένος «εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου», τοῦτο δὲ ἐξιστορῶν περὶ τοῦ ἐν ὄνειρῳ ἐφανισθέντος εἰς τὸν Ἰωσήφ ἀγγέλου, διαβεβαιοῦντος τὸν μνηστορα ὅτι τὸ ἐν τῇ Μαριάμ «ἐκ Πνεύματος ἐστίν

138. Matta al-Miskin, *Ἡ Παρθένος ἐν τῇ θεολογίᾳ τῆς Ἐκκλησίας*, Κάιρον 1977, σσ. 8-10.

139. Georg Habib Bibawy, *Εἰσαγωγή ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ*, Κάιρον 1982, σ. 140.

Ἄγιου» πρὸς πλήρωσιν καὶ τῆς ἐν Ἡσαΐα (7,14) προφητείας, ὅτι «ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν»¹⁴⁰.

Ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία διὰ τῶν κειμένων τῶν λειτουργικῶν αὐτῆς βιβλίων διδάσκει ὅτι:

α) ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθη «ἀληθῶς ἐκ Παρθένου» καὶ ὅτι «δύναμις Θεοῦ ἐπελθοῦσα τῇ Παρθένῳ ἐπεσκίασεν αὐτὴν καὶ κυοφορήσαι Παρθένον οὖσαν πεποίηκε» κατὰ τὴν ἐν Ἡσαΐα (7,14) προφητείαν¹⁴¹, καὶ

β) ἡ κατὰ τὸν τόκον καὶ μετὰ τοῦτον ἀλώβητος παραμείνασα παρθενία τῆς Θεοτόκου, συνίσταται κυρίως ἐν τῇ καθαρότητι τῆς καρδίας καὶ ἐν τῇ διατηρήσει αὐτῆς καὶ τοῦ ὄλου ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου μακρὰν πάσης μολύνσεως ἐκ σαρκικῆς μίξεως¹⁴².

Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸς τῆς θεολογίας τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς Θεοτόκου ὁ πολλαχῶς χρησιμοποιούμενος εἰς τὰς διαφόρους ἀκολουθίας ὕμνος. «*Σὺ Παρθένε Μαρία ἔφερες ἐν τῇ κοιλίᾳ Σου τὸν ἀόρατον Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Σοῦ, τῆς Ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου, σαρκωθέντα*»¹⁴³.

2. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τέλειος Θεὸς καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ.

Τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας διδάσκουν μὲ μεγάλη σαφήνειαν ὅτι ἡ ἰσότης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Πατέρα εἶναι ἡ Ἀλήθεια περὶ τὴν ὁποίαν στρέφεται, ὡς περὶ ξ ἄξονος, σύμπασα ἡ Καινὴ Διαθήκη, ὁμοῦ δὲ καὶ ἡ πατερικὴ παράδοσις. Οἱ μὴ δεχόμενοι τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς Θεὸν ἴσον τῷ Θεῷ Πατρὶ, προκειμένου νὰ κλονίσουν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, στρέφουν τὰς ἐπιθέσεις των ἰδιαίτερος ἐκεῖ ὅπου αὐτὴ κηρύσσεται σαφέστερον.

Ἡ ἰσότης τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα εἶναι δόγμα, τὸ ὁποῖον ἐπρέσβευεν ἀνέκαθεν καὶ πιστεύει ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία. Ὁ Υἱὸς εἶναι συναΐδιος τῷ Πατρὶ. Ἡ γέννησις τοῦ Υἱοῦ δὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὴν αἰδιότητα Αὐτοῦ, τὸ δὲ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν δὲν εἶναι αἰ οὐσίαι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἀντιστοίχως, ὅπως ὑπεστήριζεν ὁ Εὐνόμιος¹⁴⁴.

Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐπίστευον καὶ ἐκήρυξαν τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ συνεπῶς τὴν ἰσότητα αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Οἱ συντάκται τῶν λειτουργικῶν κειμένων τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας ταυτίζουν

140. Λουκ. 1,35· Ματθ. 1,18, 20-23.

141. Al- Absalmoudia, σ. 71.

142. Al-Hulagi al-Moukadas, σ. 208.

143. Al- Absalmoudia, σ. 74 καὶ Al-Hulagi al-Moukadas, σ. 248.

144. «Πρὸ αἰῶνος ὦν καὶ αἰεὶ ὦν, οὐκ ἤρξατο τοῦ εἶναι ποτέ...». Βλ. Βασιλείου Μεγάλου, «Κατὰ Εὐνομίον» 2,12 PG 29, 593BC.

τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν πρὸς τὴν ἀρχαίαν πατερικὴν τοιαύτην καὶ τονίζουσι τὸ ἀναρχον τοῦ Λόγου καθ' ἑαυτὸν καὶ τὸ συνάναρχον Αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν Πατέρα Θεόν.

Ὁ Λόγος ἀποκαλύπτει ἑαυτὸν ἀποκαλύπτει συγχρόνως καὶ τὸν Πατέρα Αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Ὁποίου προέρχεται, καθ' ὅσον αἱ ἐνεργεῖαι τῆς Ἁγίας Τριάδος πρὸς τὸν κόσμον εἶναι κοιναί. Ἡ προαιώνιος καὶ ἡ ἀδιάκοπος διαμονὴ τοῦ Υἱοῦ¹⁴⁵ μετὰ τοῦ Πνεύματος προέρχεται ἐκ τοῦ Πατρὸς. Διότι οὗτος εἶναι πηγὴ καὶ αἴτιος καὶ ἀρχὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ὁ Πατὴρ δὲν ἔχει τὸ αἰτιατόν, ὅμως δὲν εἶναι ὑπέρτερος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Οὕτως εἰς τὴν σχέσιν μεταξὺ Πατρὸς καὶ τῶν δύο ἐτέρων προσώπων δὲν μεσολαβεῖ διάστημα τι χρόνου, προσδιορίζοντας τὸ εἶναι μόνον τῶν πεπερασμένων ὄντων¹⁴⁶. Διὰ τοῦτο ὁ Υἱὸς εἶναι συναΐδιος, καὶ αὐτόχρομος καὶ ὁμοούσιος. Ἄχρονος λοιπὸν ὁ Πατὴρ, ἄχρονος καὶ ὁ Υἱὸς, ἄχρονον καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ ποιητὴς τοῦ χρόνου δὲν ὑπόκειται εἰς τὸν χρόνον. Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν πατέρων περὶ τῆς ἰσότητος τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὰ ἕτερα πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος βεβαιοῦν ὅτι ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ Πατρὸς ὡς πρὸς τὴν χρονικότητα αὐτοῦ.

Εἶναι γεγονός, ὅτι καὶ ἡ καταδίκη τῶν κακοδοξιῶν τοῦ Ἀρείου καὶ τοῦ Μακεδονίου ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Α' καὶ τῆς Β' Οἰκουμένης Συνόδου ἀποτελεῖ διακήρυξιν τοῦ ὁμοουσίου τῶν προσώπων τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Οὕτως ἡ προβολὴ τοῦ αὐθυποστάτου καὶ τοῦ ὁμοουσίου τῶν προσώπων εἶχεν ὡς σκοπὸν τὴν ἀπόκρισιν τῶν διαφορῶν ἀποχρώσεων μοναρχιακῶν, καθὼς καὶ τῶν θεωρούντων τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς κτίσματα τοῦ Πατρὸς, ἐτι δὲ καὶ τῶν ἀγνοουμένων μόνον τὸ ὁμοούσιον αὐτῶν. Τὸ σημαντικὸν εἶναι ὅτι ἐνταῦθα ἡ Τριάς τῶν ὑποστάσεων θεωρεῖται ἐν μιᾷ οὐσίᾳ καὶ μιᾷ ἐνεργείᾳ. Οὕτως, ἐνῶ ἡ Νίκαια ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ὁμοουσίου, δηλαδὴ προβάλλει τὴν ἐνότητα καὶ ταυτότητα τοῦ θεοῦ εἶναι, ἡ ἰδίᾳ τονίζει σαφῶς τὴν διάκρισιν τῶν τριῶν προσώπων. Ἡ γέννησις τοῦ Υἱοῦ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς διατηρεῖ τὴν ἐνότητα ἐντὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος, διότι ὅτε ἐγέννησεν αὐτὸν ὁ Πατὴρ δὲν ἐχωρίσθη ἀπ' Αὐτοῦ.

Ἔτσι λοιπὸν ὁ Λόγος, ὡς συνδημιουργὸς τοῦ κόσμου καὶ κέντρον τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα Αὐτοῦ. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη ἔφθασεν εἰς τὸ ἀποκορύφωμα αὐτῆς διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως

145. «Ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ νεότερος τοῦ Πατρὸς ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξιν, διότι οὕτω θὰ εἰσηγεῖτο χρονικὸν διάστημα διαστέλλον τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τὴν ἀγεννησίαν τοῦ Πατρὸς». Δ. Τσάμη, *Ἡ πρωτολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 17-50.

146. Μ. Φαραντού, *Ἡ θεολογία Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου*, Ἀθήναι 1969, σσ. 127 ἐξ.

τοῦ αἰωνίου Λόγου τοῦ Θεοῦ¹⁴⁷, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ δὲν παύει συνεχῶς νὰ ἀποκαλύπτῃ τὸν Υἱὸν Αὐτοῦ. Ἐνεκα δὲ τῆς ὀντολογικῆς ἐνότητος, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ὑπάρχει ἡ μία γνώσις τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ καὶ τοῦ Υἱοῦ παρὰ Πατρός¹⁴⁸. Λόγῳ δὲ τῆς κοινῆς οὐσίας τῶν τριῶν θείων προσώπων ὁ Πατὴρ ἀποκαλύπτεται διὰ τοῦ Λόγου καὶ ὁ Λόγος διὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὡσαύτως ὁ Υἱὸς ἀποκαλύπτει τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ὡς δημιουργὸς ὁ Υἱός, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καθίσταται καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν δημιουργημάτων. Ὅχι δὲ μόνον ἡ κοινὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια μαρτυρεῖ τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἐνέργειά Του ἐξ ἑαυτοῦ ἀντλοῦντος τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐξουσίαν, ὡς δημιουργοῦ τῆς φύσεως. Οὕτως ὅλος ὁ τριαδικὸς Θεὸς ἐδημιούργησεν ἐν χρόνῳ τὸν ὄρατὸν καὶ ἀόρατον κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον.

3. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τέλειος ἄνθρωπος, ὁμοίος κατὰ πάντα πρὸς ἡμᾶς, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, ἄνευ ἁμαρτίας.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν ἦτο μόνον τέλειος Θεός, ἀλλ' ἦτο συγχρόνως καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ἄνευ ὅμως ἁμαρτίας. Ἡ σύλληψις ἐν γαστρὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο κατὰ θαυμαστὸν τρόπον, τῇ ἐπενεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὁ Κύριος ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἦτο πλήρες. Διότι ἔλαβε τὸν ὅλον ἄνθρωπον μὲ ὅλα τὰ γνωρίσματα αὐτοῦ ἐκτός ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ὄχι τί, τὸ ὁποῖον ἔφερρεν ἐξ οὐρανοῦ. Ὁ ἱερός Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ὑποστηρίζει σαφῶς, τὴν πίστιν ὅτι ὁ Λόγος «γέγονεν ἄνθρωπος»¹⁴⁹. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ θεῖος Λόγος δὲν κατώκησεν ἀπλῶς εἰς ἄνθρωπον τινά, ἀλλὰ γέγονε «κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπος»¹⁵⁰. Ὡς ἄνθρωπος ἔχει πᾶν ὅ,τι συνιστᾷ τὴν ἀληθῆ ἄνθρωπίνην ὑπαρξίν καὶ ὄντοτητα. Ἐξ αὐτοῦ, χρησιμοποιοεῖ ὁ Κύριλλος τοὺς ἀνθρωπολογικοὺς ὄρους «σὰρξ ἢ «σῶμα»,¹⁵¹ «ἀνθρωπότης»¹⁵², «ἀνθρώπινα»¹⁵³ καὶ «ψυχὴ λογικὴ»¹⁵⁴. Οὕτως

147. Ἰω. 14,9· Κολ. 1,15.

148. Οἱ Ἀπόστολοι ἐδίδαξαν περὶ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, λέγοντες ὅτι ὁ Πατὴρ διακηρύσσει περὶ τοῦ Υἱοῦ Του ὅτι οὗτος εἶναι ὁ Ἰησοῦς ὁ μονογενὴς Του, καὶ ὁ Υἱὸς λέγει ὁ Θεὸς Πατὴρ ἐγέννησεν Αὐτόν.

149. «Εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν», 111, PG 70,313.

150. «Περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν», 25: PG 76, 1169A.

151. «Κατὰ τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν», κεφ. Γ', PG 76.

152. «Γλαφυρὰ εἰς τὴν Γένεσιν καὶ τὸ Λευιτικόν», PG 69,297.

153. Εἰς τὸ «Κατὰ Ἰωάννην», 1, PG 73, 156.

154. «Γένεσις». Βιβλ. ΣΤ', δ', PG 69, 297C. Παρατηρήθη, ὅτι κατὰ τὴν πρὸ τῆς ἐριδος περιόδου ὁ Κύριλλος δὲν ὠμιλεῖ καθόλου περὶ ψυχῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι προετίμα τὴν λέξιν

ἀπορρίπτει πάσαν δοκητικὴν καὶ μονοφυσικὴν τάσιν. Ἀποδέχεται τὴν βιβλικὴν διδασκαλίαν τῆς «κενώσεως» τοῦ Σωτῆρος κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, ἄνευ ὅμως οὐδεμιᾶς τροπῆς τῆς θείας ἢ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς Του¹⁵⁵.

Ὁ ἱερός Κύριλλος διὰ τοῦ ὄρου σάρξ δηλοῖ τὸν τέλειον καὶ ὄχι ἀτελῆ ἄνθρωπον κατὰ τὰς ἀνθρωπολογικὰς καὶ ψυχολογικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Ἀπολλιναρίου. Καὶ ἄλλοι πατέρες καταδεικνύουν ὅτι ὁ ὄρος σάρξ καὶ βιβλικῶς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, ἀναφέρεται εἰς τὸν ὅλον ἄνθρωπον. Καὶ εἰς τὰς Ἀναφορὰς τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας αἱ λέξεις σάρξ ἢ σῶμα χρησιμοποιοῦνται μόνον μὲ ἀντιδοκητικὸν ἢ ἀντιμονοφυσικὸν περιεχόμενον καὶ σημαίνουν τὸν ὅλον ἄνθρωπον, πέραν πάσης ὑποψίας περὶ τοῦ ἀντιθέτου.

Ὁ Κύριος ἀνέλαβεν ἀνθρωπίνην φύσιν πλήρη, τελείαν καὶ ἀκεραίαν, ἐνδυθεὶς ἄνευ περιστολῆς καὶ ὀλόκληρον τὴν φύσιν τοῦ Ἀδάμ, τέλειος ἄνθρωπος γενόμενος, ἵνα ἀπολυτρώσῃ τὸν ὅλον ἄνθρωπον. «*Τὸ ἀπρόσληπτον ἀθεράπευτον*»¹⁵⁶. Κατὰ τὴν περιφημον φράσιν τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, ἡ ὁποία καταδεικνύει τὴν σχέσιν σωτηριολογίας καὶ χριστολογικοῦ δόγματος καὶ ἡ ὁποία ἐλέχθη πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀπολλιναρίου, τοῦ κηρύττοντος ὅτι ὁ Λόγος προσέλαβε σάρκα χωρὶς νοῦν. Ἀλλ' ἐν τιαυτῇ περιπτώσει ὁ Λόγος θὰ ἐθεράπευε μόνον τὴν σάρκα καὶ ὄχι τὴν λογικὴν ψυχὴν¹⁵⁷. Ὡς γνωστὸν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀπολλιναρίου κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, κατέστη δὲ ἔκτοτε κλασικὴ ἢ ἔκφρασις τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, δι' ἧς συντέτριψε κυριολεκτικῶς τὴν ἀντιβιβλικὴν θεωρίαν τοῦ Ἀπολλιναρίου¹⁵⁸.

Ὁ Υἱὸς ἔλαβε πλήρη τὸν συγκεκριμένον ἄνθρωπον καὶ ὄχι μέρος αὐτοῦ· ὄχι μόνον τὸ σῶμα, διότι δὲν εἶναι μόνον τὸ σῶμα τὸ ὁποῖον ἡμαρτε. Περισσότερον μάλιστα ἡμαρτε ὁ νοῦς, ὁ ὁποῖος ἔδωσε καὶ τὴν πρῶτην κίνησιν¹⁵⁹.

Ὁ καλὸς ποιμὴν λαμβάνει τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον καὶ ὄχι μόνον τὴν

«σάρξ» ἀντὶ «ἄνθρωπος» ὡς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον τοῦ Χριστοῦ. Π. Χρήστου. «Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας», ἐν *Θ.Η.Ε.*, τ. 7, Ἀθήνα 1965, στ. 1172.

155. Εἰς τὸν Ἡσαΐαν I καὶ I', 5, *PG* 70,312,313, καὶ 1092.

156. Γρηγορίου Θεολόγου, «Ἐπιστολὴ πρὸς Κληδόνιον», 101 *PG* 37, 181C, 184A.

157. Ἡλ. Μουτσούλα, *Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν διδασκαλίαν Γρηγορίου τοῦ Νύσσης*, Ἀθήνα 1965, σ. 144 ἐξ.

158. Π. Χρήστου, *Θεολογικὰ μελετήματα 2, Γραμματεία τοῦ Δ' αἰῶνος*, σ. 43. Γρηγορίου Θεολόγου, «Ἐπιστολὴ» 101, *PG* 37, 177BC.

159. Γρηγορίου Νύσσης, «Ἀντιρρητικοὶ πρὸς Εὐνόμιον» 2, *PG* 45, 245C.

«δορὰν αὐτοῦ»¹⁶⁰. Ἡ ὅλη ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου - Ἰησοῦ εἶναι πορεία ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος διήλθεν ἀπὸ ὅλα τὰ στάδια τοῦ ἀνθρώπινου βίου, μέχρι τῆς σιγμῆς κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Πρὸς τοὺς ἀμφισβητοῦντας τὴν πραγματικότητα καὶ πληρότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰ κείμενα τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας παρουσιάζουν, ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ οἰκεῖον μέρος τῆς παρουσίας μελέτης, τὸν τέλειον Θεάνθρωπον Ἰησοῦν Χριστὸν τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων. Τὸν γεννηθέντα ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως, τὸν ὑμνηθέντα ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, τὸν προσκυνηθέντα ὑπὸ τῶν μάγων, τὸν προκόπτοντα τῇ ἡλικίᾳ, τὸν ἀνθρωθέντα καὶ ἀνατραφέντα μετὰ ἀνθρώπων¹⁶¹, τὸν ἀνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἐπέινασε καὶ ἐδίψασε, ἐκοπίασε καί, κεκοπιακῶς ἐκάθησε παρὰ τῷ φρέαρ τοῦ Ἰακώβ, ἐδάκρυσε καὶ ἐχάρη, ἔπασχε καὶ ὠδυνάτο, ἔφερε τέλος πάντα τὰ ἀδιάβλητα ἀνθρώπινα πάθη.

Ταῦτα πάντα παρατίθενται εἰς τὰ λειτουργικὰ κείμενα τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας, ὅπως θὰ πραγματευθῶμεν καταπέραν, πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀληθοῦς καὶ ὄχι κατὰ δόκησιν ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος. Ἐὰν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Κυρίου δὲν ἦτο πράγματι τὸ φύραμα τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ' εἶχε λάβει οὗτος οὐράνιον σῶμα, οὐδεμίαν ὠφέλειαν θὰ εἶχε ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου.

4. Ἡ ὑποστατικὴ ἔνωσις τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης, διὰ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἐν «πρόσωπον» ἢ μία «φύσις» «ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως».

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας ὁ τρόπος τῆς ἐνώσεως θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος ἐν Χριστῷ, ἀποτελεῖ διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ παραμένει πάντοτε ἄρρητον καὶ ἀνεξιχνίαστον μυστήριον. Μόνον μετὰ τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποθησαυρισμένην ἐν Χριστῷ πίστιν γίνεται ἀποδεκτὴ ἡ ἔνωσις τῶν δύο ἐν Αὐτῷ φύσεων. Τὸ χριστολογικὸν πρόβλημα εἶχεν ἐξ ἀρχῆς δύο κατευθύνσεις, τῆς συνυπάρξεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων ἀφ' ἐνὸς καὶ ἀφετέρου τοῦ τρόπου τῆς ἐνώσεως τῶν φύσεων.

Πρῶτος, ὅστις ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ τὸν τρόπον τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν τῷ Χριστῷ φύσεων εἶναι ὁ Ἀπολλινάριος. Οὗτος ἐδέχετο τὰς δύο φύσεις ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ. Ἄλλ' ἡ τριχοτομία τοῦ Ἀπολλιναρίου, καὶ ἡ λογικὴ συνέπεια αὐτῆς, ὠδήγησαν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἀνθρωπίνης

160. Α. Θεοδώρου, *Ἡ περὶ ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1967, σσ. 61-62.

161. *Λοσκ.* 2,52.

φύσεως τοῦ Κυρίου. Διότι κατ' αὐτόν, ἀδύνατόν ἐστι δύο τέλεια ἐν γενέσθαι. Ὑπεβίβασεν οὕτω τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐνότητος τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ. Διὰ τοῦ τρόπου ὁμοῦ αὐτοῦ ἐστέρει τὸν Χριστὸν παντελῶς ἐκ τῆς ψυχικῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἦτοι ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων συναισθημάτων, τῆς γνώσεως καὶ τῆς βουλήσεως. Διὰ τῆς διδασκαλίας του ὁ Ἀπολλινάριος κατέστρεψε τελείως τὸ ἔργον τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ σωτηρίας τοῦ κόσμου. Κατ' αὐτῆς ἀντετάχθη ἡ ὀρθόδοξος διδασκαλία Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου διὰ τοῦ ἐξῆς ἐπιχειρήματος, τοῦ χρησιμοποιουμένου ὑπὸ τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας: «Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον ὁ δὲ ἦνται τῷ Θεῷ, τοῦτο καὶ σώζεται»¹⁶². Ἐφόσον δηλαδὴ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν ἔχει προσλάβει τὴν τελείαν ἀνθρωπίνην φύσιν κατὰ συνέπειαν δὲν ὑπῆρξεν καὶ τελεία ἡ σωτηρία, καθόσον ἐκείνο τὸ ὁποῖον δὲν προσελήφθη, δὲν ἐθεραπεύθη, δὲν ἐλυτρώθη.

Ἡ ἐπιδίωξις τοῦ Ἀπολλιναρίου, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ του, ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος προσέλαβε μόνον τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα, τὴν θέσιν δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ προσέλαβεν ὁ Θεὸς Λόγος, ὑπεχρέωσε τὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐκ νέου τὸ δόγμα, τὸ ὁποῖον περιείχετο ἤδη εἰς τὰ σύμβολα Νικαίας - Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ ὀρθὸν δόγμα, τὸ ὁποῖον περιέχεται εἰς τὰς Ἀναφοράς, καὶ εἰς τὰ ἄλλα λειτουργικὰ κείμενα τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἐκφράζει τὸ βαθύτερον μυστήριον τῆς περὶ Χριστοῦ ἀληθείας. Ἐξ ἑτέρου ὁ Νεστόριος, ἐχώριζε τὰς δύο ἐν Χριστῷ φύσεις καὶ συγχρόνως ἐδίδασκε τὴν προσωπικὴν ἔνωσιν. Ἐπομένως ἡ πλάνη τοῦ Νεστορίου ἐγκτεταί εἰς τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος (Χριστὸς) παραμένει ἑσαεὶ κεχωρισμένος τῆς θεότητος, ἰσχυριζόμενος ὅτι ὁ γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου δὲν εἶναι ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ἄρα ἡ Παρθένος δὲν εἶναι Θεοτόκος. Ἐξ ἄλλου ὁ Εὐτυχεὶς ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν διατήρησιν καὶ διαφύλαξιν τοῦ ἐνὸς προσώπου ἐν Χριστῷ τὴν ὁποῖαν ὁ Νεστόριος ἀπέρριπτε.

Ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς ἐν Ἐφέσῳ (431) καὶ τῆς ἐν Χαλκηδόνι (451) Συνόδου, ἔθετε τέρμα εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλάνας¹⁶³.

Οἱ Ἀντιχαλκηδόνιοι καὶ οἱ Χαλκηδόνιοι, ἀπέρριψαν τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐτυχοῦς διακηρυχθεῖσαν μονοφυσικὴν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Νεστορίου διαιρετικὴν τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ πλάνην, καὶ κατεδίδαξαν τόσον τὸν Εὐτυχεὶ ὅσον καὶ τὸν Νεστόριον.

Ἡ λύσις τοῦ χριστολογικοῦ προβλήματος διὰ τοῦ δογματικοῦ ὄρου τῆς Χαλκηδόνος ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰς ὁμολογίας τῶν Ἀντιχαλκηδονίων¹⁶⁴. Συμφώνως πρὸς τὸν ὄρον τῆς Συνόδου ταύτης, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι

162. Γρηγορίου Θεολόγου, «Ἐπιστολὴ» 101, PG 37,181.

163. Μ. Φαράντου, Ἡ θεολογία Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, σ. 230.

164. Girgis W. A., *The teaching of the Non-Chalcedonian Churches*, Cairo 1963, σ. 4.

«ἐν δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως γνωριζόμενος».

Τόσον εἰς τὰς Ἀναφοράς, ὅσον καὶ εἰς τὰ λοιπὰ λειτουργικὰ κείμενα τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας, ἡ πίστις καὶ ἡ συνείδησις αὐτῆς στηρίζεται εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς πίστεως τῆς Νικαίας, ἡ ὁποία κατὰ τρόπον θαυμαστὸν ἐκφράζεται ὡς κάτωθι: «πιστεύω, πιστεύω, πιστεύω καὶ ὁμολογῶ ἕως ἐσχάτης μου ἀναπνοῆς, ὅτι αὕτη ἔστιν ἡ σὰρξ ἡ ζωοποιός, ἣν ἔλαβες Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῆς Ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἁειπαρθένου Μαρίας καὶ ἐποίησας αὐτὴν μίαν μετὰ τῆς θεότητός Σου, οὐχὶ ἐν μίξει, μηδὲ ἐν φυρμῶ μηδὲ ἐν ἀλλοιώσει... Ἀληθῶς πιστεύω, εἰς τὴν θεότητά Σου ὡς μηδέποτε χωρισθείσης ἐκ τῆς ἀνθρωπότητός Σου, ἐν ἀτόμῳ οὐδὲ ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ»¹⁶⁵.

(Συνεχίζεται)

165. Al-Hūlāgi (Τὸ Εὐχολόγιον) Qoudas Chrigoros, σ. 447.